

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Форма навчання: денна

Кафедра: суспільних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ
ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ**

Виконав студент 2 курсу
спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Володимир КОСТЕЦЬКИЙ

Керівник: старший викладач
Олена КИРИЛЮК

Рецензент: **Галина КЕНЦ**, методист
науково-методичного центру кафедри теорії
та методики викладання предметів
суспільно-гуманітарного циклу
Хмельницького ОІППО

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ УЧНІВ	6
1.1 Сучасні підходи до оцінювання рівня навчальних досягнень школярів на уроках історії	6
1.2 Нормативно-правові засади процесу оцінювання навчальних досягнень учнів в сучасній школі	19
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	29
2.1 Оцінювання рівнів навчальних досягнень учнів з історії у контексті компетентнісного підходу	29
2.2 Формувальне оцінювання на уроках історії в сучасній школі	44
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Освітня реформа, яка здійснюється в Україні, передусім спрямована на оновлення цілей, котрі знайшли відображення у результатах навчання. Результати навчання здобувачів освіти містять знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності та інші особисті якості, набуті під час освітнього процесу. Зазначені результати, які здобувач освіти спроможний продемонструвати у результаті вивчення певної навчальної дисципліни, можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти.

Важливим напрямом підвищення ефективності освітнього процесу є удосконалення форм і методів перевірки та оцінки знань, умінь і навичок учнів. Загальновідомо, що якість знань здобувачів освіти значною мірою залежить від того, наскільки якісно організована перевірка їхніх навчальних досягнень. Реформування шкільної освіти передбачає оновлення її змісту, що, в свою чергу, зумовлює необхідність осучаснення процедури вимірювання та оцінювання навчальних досягнень школярів. Адже «об'єктивні, достовірні, науково обгрунтовані вимірювання навчальних досягнень учнів та їх оцінка дають вчителю інформацію про діяльність і успіхи, динаміку змін у розвитку кожного учня, що забезпечує зв'язок та створює умови для корегування навчальної діяльності учнів, поліпшення мисленнєво – мовленнєвого розвитку» [13].

За умов компетентнісної освіти став затребуваним такий підхід до оцінювання досягнень учнів, який, на думку К. Баханова, «дає можливість виключити негативні моменти в навчанні, сприяє індивідуалізації навчального процесу, підвищенню навчальної мотивації й самостійності учнів» [1, с. 5]. Отож, актуальність проблеми впровадження сучасних підходів до організації і проведення оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти зумовлена тим фактом, що оцінювання навчальних

досягнень школярів є важливим та невід'ємним складником освітнього процесу загалом.

Ступінь дослідженості проблеми. Широке коло вітчизняних та зарубіжних науковців у царині педагогіки займаються дослідженням проблеми оцінювання знань здобувачів освіти. Зокрема, розробці сучасних інноваційних технологій з оцінювання знань, присвячені праці таких науковців, як-от: В. Мадзігон, В. Бочарнікова, Т. Ільїна, М. Лещенко, С. Різниченко, О. Романовський, Л. Романишина, Р. Барро, С. Бібі, Б. Блум, С. Докінз, У. Дреус, Д. Гехт, Е. Льюїс, Т. Маррей. Питанням використання багатобальної шкали оцінювання знань, умінь, навичок займаються В. Беспалько, М. Єрецький, В. Козаков, М. Ефрік, Р. Молл, Дж. Ноах, П. Дієдеріч. Л. Артемчук, І. Булах, Г. Костюк, В. Кремень, І. Кулібаба, Л. Одерій, Є. Перовський досліджують теоретичні підходи до оцінювання знань здобувачів вищої освіти. Психологічні механізми процесу оцінювання досліджували Б. Ананьєв, І. Галян, М. Наумов, І. Якиманська; педагогічні аспекти цієї проблеми вивчали та аналізували Ш. Амонашвілі, С. Близнюк, К. Делікатний, В. Паламарчук, В. Полонський, С. Подмазін, Л. Романишина, П. Сікорський.

Вибір теми дослідження **«Організація і проведення оцінювання навчальних досягнень учнів старшої школи на уроках історії»** зумовлений необхідністю цілісного аналізування освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, позаяк йдеться про «безперервність освіти фундаменталізацію знань, врахування потреб практики і повсякденного життя та майбутню професійну мобільність особистості» [9, с. 94].

Об'єктом дослідження є процес оцінювання навчальних результатів учнів у загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – види оцінювання навчальних результатів учнів на уроках історії в загальноосвітній школі.

Мета дослідження – охарактеризувати проблему оцінювання навчальних результатів учнів на уроках історії в загальноосвітній школі

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

1. Визначити сучасні підходи до оцінювання навчальних результатів учнів;
2. Охарактеризувати нормативно-правову базу процесу оцінювання в загальноосвітній школі;
3. Визначити особливості оцінювання навчальних результатів учнів з історії в контексті компетентісного підходу
4. Обґрунтувати доцільність використання формувального оцінювання на уроках історії.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс теоретичних методів: пошуково-бібліографічний – для аналізу та систематизації джерельної бази (філософської, психологічної, соціально-педагогічної, культурологічної; методичної, освітньо-нормативних документів, фахової періодики); системний аналіз – для уточнення сутності педагогічних явищ відповідно до предмета дослідження; аналіз стану розробленості проблеми, вивчення науково-методичної літератури, словників, енциклопедій, Інтернетресурсів, авторефератів, дисертацій, досвіду практиків і провідних учених; індукції, дедукції та систематизації – з метою формулювання висновків.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, систематизовано та обґрунтовано теоретичні основи, моделі оцінювання навчальних результатів учнів на уроках історії, уточнено: поняття «оцінювання», «формувальне оцінювання»; співвідношення понять «контроль» та «оцінка»; подальшого розвитку набули уявлення про теорію і методику оцінювальної діяльності учителів історії.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст дипломної роботи викладено на 63 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ УЧНІВ

1.1. Сучасні підходи до оцінювання рівня навчальних досягнень школярів на уроках історії

Педагогічне оцінювання у закладах загальної середньої освіти у науково-педагогічній літературі розглядають як «системний комплекс педагогічних процедур, послідовність операцій і дій, що складають у сукупності цілісну дидактичну систему», реалізація якої, на думку В. Чайки, «в педагогічній практиці призводить до досягнення конкретних цілей навчання» [48, с.124].

Формування і розвиток компетентностей – це основний напрям розвитку сучасного освітнього процесу. Він потребує змін і реформ усіх структурних компонентів шкільної освіти, в тому числі і перегляду підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів. Загальноживані тести і контрольні роботи в основному акцентують увагу на тому, чого не знають чи не вміють робити учні. Сучасна школа має відмовитися від такого підходу, як непродуктивного. О. Пометун вважає, що на чільне місце мають бути виведені «ті методи і форми оцінювання, які акцентують на протилежному – що знають і що вміють робити учні» [20].

Перевірка результатів навчання кінцевою метою завжди має оцінювання. Тобто під час оцінювання встановлюється, наскільки навчальні досягнення школяра з певної дисципліни відповідають вимогам навчальної програми з цього предмета. Їхній взаємозв'язок можна виразити формулою «оцінювання є особливою стороною контролю, а педагогічна оцінка – його результатом»

Оцінюванню підлягають не лише знання учнів. В об'єкт оцінювання потрапляють вміння та навички, а також «досвід творчої діяльності учнів» та «досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності».

Когнітивні, праксеологічні та аксіологічні досягнення школярів мають кількісний та якісний вимір, що можна виразити за допомогою оцінки успішності. У навчально-методичних та інформаційно-довідкових матеріалах для педагогічних працівників «Основи педагогічного оцінювання» оцінку успішності школярів розглядають як «систему певних показників, які відображають їх об'єктивні знання, уміння та навички» [31, с. 16].

Таким чином, оцінювання знань – це не що інше, як визначення й вираження в балах і в оціночних судженнях учителя рівня навчальних досягнень учнів відповідно до вимог Державного стандарту та навчальних програм .

Значну увагу вимогам до здійснення контрольної-оціночної діяльності приділяла у своїх працях В. Лозова [21,115]. Так, у підручнику «Теоретичні основи навчання і виховання» зазначено, що основними вимогами до неї є:

1. «Об'єктивність оцінювання. Це вихідне положення, що передбачає справедливу оцінку досягнень кожного учня на певному етапі засвоєння знань, дотримання критеріїв оцінювання навчальних досягнень з конкретного предмета та неупереджене ставлення вчителя до учнів;

2. Індивідуальний характер оцінювання. Це врахування рівня знань кожного учня, його досягнення й труднощі в роботі. Цей момент дозволяє виявляти фактичний стан досягнень учня, а, відтак, характер індивідуальної допомоги, що повинна йому надаватися.

3. Публічність контролю. Вона передбачає мотивування оцінки, а саме: повідомлення результатів оцінювання, пояснення виставлених балів, акцентування на сильних і слабких сторонах в роботі учнів.

4. Всебічність оцінювання: охоплення всіх розділів, видів і характеру знань, умінь і навичок.

5. Диференційованість оцінювання. Її суть полягає у врахуванні специфіки програмового матеріалу предмета з одного боку, та індивідуальних особливостей школярів (стан здоров'я, нервової системи, темперамент, особливості пам'яті тощо) – з іншого.

6. Різноманітність форм і методів контролю, створення умов для реалізації функції контролю, підвищення інтересу учнів до його проведення та результатів

7. Етичність контролю. Передбачає гуманне ставлення до школярів, педагогічний такт, повагу до учнів, віру в їхні можливості,.

8. Підготовка школярів до здійснення контролю і самоконтролю знань. Вона полягає у навчанні учнів навичкам роботи з підручниками, посібниками, ведення записів, читання книг, слухання, відтворювання, визначення головного тощо» [21, с.116].

Будь-яка освітня технологія буде ефективною тоді, коли опиратиметься на чіткі критерії, що подаються до навчання, в яких прописано вимоги до учнів і вміння самих учнів. Як зазначає П. Чайка, «критерії – це реальні, точно обрані ознаки, величини, які виступають вимірниками об'єктів оцінювання» [48, с.126].

Під час оцінювання учителю важливо враховувати застереження, що воно має «ґрунтуватися на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учня, а не ступеня його невдач» [37, с.70]. Тобто об'єктом оцінювання можуть бути лише результати навчання школяра. Якості особистості школяра мають виходити за межі об'єкта оцінювання.

Під час оцінювання учитель має здійснити аналізування певної кількості аспектів навчальних досягнень школяра. Передовсім, він звертає увагу, якими є відповіді учня за повнотою змісту, за логікою викладу, за наявністю аргументів та рівнем творчого підходу. Якість знань варто оцінювати за глибиною та гнучкістю, а також за спроможністю учня узагальнювати матеріал та осмислено його сприймати. Під час оцінювання навчальних досягнень учня слід брати до уваги, як у нього сформовані та розвинуті загальноначальні та предметні вміння й навички, чи здатен він до аналізування, синтезування й порівняння. У контексті історичної освіти важливою є здатність учня до оцінних суджень, а також його досвід творчої діяльності та вміння виявляти й вирішувати проблеми.

Під час вивчення історії оцінюванню підлягають результати навчання учнів, які містять і знання, і вміння та навички, а також ціннісно-емоційний складник. До когнітивного об'єкта оцінювання слід віднести не лише знання про факти, явища, процеси та закономірності історичного розвитку, але й про «способи розумової і практичної навчально-пізнавальної діяльності». Під праксеологічним складником для оцінювання розуміємо вміння й навички застосовувати знання про історичне буття, а також спроможність учня до творчої діяльності. Важливість ціннісно-емоційного складника об'єкта оцінювання зумовлений особливістю історичного пізнання, що завжди є однією із версій, а не теорією.

Під об'єктивністю оцінювання знань з історії О. Пометун та Т. Ремех розуміють запобігання «суб'єктивним і помилковим оцінним судженням, які не відображають реальних досягнень учнів у навчанні» [41]. На основі аналізування педагогічної літератури з'ясовано чинники, які визначають об'єктивність оцінювання навчальних досягнень учнів з історії. По-перше, цілі навчання історії та державні вимоги до результатів навчання мають бути зрозумілими і для вчителя, і для школяра. По-друге, об'єкти для оцінювання повинні бути піддані обґрунтуванню, причому – на кожному етапі навчання. По-третє, способи перевірки знань з історії мають бути увідповідненими до цілей та змісту шкільної історичної освіти.

Аналізуючи досвід оцінювання знань з історії у попередні роки, можна дійти висновку, що вимоги до відповідей учнів на уроках історії формулювалися в абстрактному вигляді. Зокрема, О. Пометун та Г. Фрейман зазначають, що вчитель історії оцінював: «а) знання учнями фактичного матеріалу, хронології, історичної карти, ілюстративного матеріалу; б) свідомість засвоєння учнями історичного матеріалу: розуміння причинно-наслідкових зв'язків і значення історичних явищ, оволодіння поняттями тощо; в) оволодіння умінням самостійно виконати всі вимоги до відповіді, побудувати її план, дати коротку звіт-відповідь, розбиратися в легенді історичної карти, аналізувати картину тощо. З оцінок цих трьох сторін знань

і умінь учнів складається і загальна оцінка, що виставляється в журналі» [42, с. 180]. Саме так формулювалися норми оцінки знання учнів, а методичні посібники продовжували поширювати загальні положення на кшталт таких, як-от: «У процесі опитування вчитель оцінює оцінками усвідомленість і міцність знань, здатність ними оперувати, уміння самостійно побудувати відповідь, зробити й обґрунтувати висновки» [38, с.16].

Тож можна зробити висновок, що вимоги до оцінювання результатів навчальної діяльності школярів були уніфікованими та не залежали ані від вікових особливостей здобувачів освіти, ані від особливостей освітніх завдань.

Відомі українські методисти О. Пометун та Т. Ремех вважають, що за умов реалізації компетентісного підходу система оцінювання має бути «процесом опрацювання кількісних і якісних показників, отриманих за певними правилами різними методами і засобами, для визначення рівня компетентностей учня» [41].

У сучасній школі в якості мети навчання на перший план виходять не знання, уміння і навички, а сформовані компетентності, під якими розуміють «загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді та цінностях особистості». Компетентнісний підхід не заперечує традиційних «знань, умінь, навичок». Він передбачає їхнє застосування у світі, що постійно змінюється.

У методичних рекомендаціях про викладання історії у 2021/2022 навчальному році вказано на важливість мотиваційної ролі оцінювання, яке, «забезпечує зворотний зв'язок, стає потужним стимулом активізації мовно-мислительної діяльності, рефлексії, самоаналізу, самоконтролю, самооцінки» [27].

Варто зазначити, що за компетентісна освіта зумовила зміни загальної мети оцінювання, позаяк замість вузького його застосування як інструменту оцінки воно зайняло важливе місце серед засобів навчання.

Загальна мета формує і основні особливості сучасного оцінювання. Зокрема, під час оцінювання варто брати до уваги кореляцію між рівнем сформованості певної компетентності та очікуваними результатами навчання. Іншою особливістю є те, що оцінювання не є одноразовим заходом, а являється органічним складником освітнього процесу. Його слід застосовувати як комплекс дій. За цією умови можна простежити прогрес у навчально-пізнавальній діяльності учня. Компетентнісний підхід до оцінювання допомагає учневі визначитися, де йому потрібно більше вдосконалюватися, що в майбутньому сприятиме досягнути успіху в певній галузі. І, навпаки, під час оцінювання можна з'ясувати, хто з учнів потребує підтримки через певні обставини. Позитивом компетентнісного оцінювання є також і те, що його результати допомагають учителю зрозуміти, наскільки є ефективними застосовані методики та технології навчання. За умови досягнення недостатнього рівня очікуваних результатів учитель змушений шукати ефективніші методи викладання. Компетентнісне оцінювання може також зумовлювати зміни у змісті навчальної програми: певний матеріал можна перемістити до іншої теми чи предмета або запропонувати для самостійного вивчення.

Під час компетентнісного оцінювання слід брати до уваги той факт, що батьки учнів є суб'єктами освітнього процесу. Тому інформація про результати оцінювання має бути доведена до їхнього відома у різний спосіб. Це важливо для того, аби вони в домашніх умовах батьки також могли сприяти розвитку певних компетентностей дітей, що особливо важливо за умов дистанційного навчання.

Розглянемо види оцінювання, які застосовують учителі в практичній діяльності сучасної школи. Для цього звернемося до навчально-методичних та інформаційно-довідкових матеріалів для педагогічних працівників «Основи педагогічного оцінювання». У зазначених матеріалах види оцінювання описано таким чином:

«а) попереднє оцінювання – вимірювання, діагностика навчальних досягнень учнів на певний момент їхньої пізнавальної діяльності. Це дозволяє вчителю цілеспрямовано враховувати індивідуальні особливості школярів для подальшої роботи з ними;

б) поточне – перевірка засвоєння та оцінка результатів уроку, виявлення особливостей і труднощів здійснення процесу опанування нових знань, умінь і навичок, постійне відстеження вчителем роботи всього класу та окремих учнів.

в) періодичне оцінювання – перевірка ступеня засвоєння матеріалу за певний період часу або за вивченим розділом та темою. Такий вид перевірки проводиться зазвичай разом з поточним контролем. Найпоширеніше періодичне оцінювання – тематичне. Його суть – встановлення рівня навчальних досягнень учня в опрацюванні певного розділу, теми з навчальної дисципліни;

г) підсумкове – проводиться при переході учня на наступний ступінь навчання, або у наступний клас. Завдання даної форми оцінювання – зафіксувати мінімум підготовленості учня, що забезпечить йому подальше навчання» [31, с. 56].

Якщо учні оволоділи основними елементами навчального матеріалу, їх знання та компетентності оцінюються позитивними оцінками.

У сучасній школі, поряд зі звичним, вчителі використовують і автентичне оцінювання. Воно має схвальні відгуки від науковців та вчителів-практиків. Зокрема, Б. Бович, Н. Софій та О. Щербак вважають, що автентичне оцінювання є «вдумливим і рефлексивним процесом, який відповідає кожній конкретній ситуації – те, що працює в одній ситуації, може не працювати в іншій» [49, с. 61]. Досвід застосування автентичного оцінювання описано в низці публікацій та навчально-методичних посібниках. Їхнє аналізування свідчить, що вчителі-адепти автентичного оцінювання для отримання необхідної інформації про навчальні досягнення школяра

застосовують не лише контрольні завдання, але й широко впроваджують спостереження, ведення записів тощо.

Кожна конкретна навчальна ситуація передбачає окремий спосіб здійснення автентичного оцінювання, тож їх є багато. Однак, О. Полякова та О. Щербак вказують на існування загальних принципів:

1. Постійність: для здійснення ефективного зворотного зв'язку учитель повинен мати інформацію про перебіг освітнього процесу; учні є рівноправними суб'єктами навчання, тому не відчують страху перед оцінюванням.

2. Надійність і достовірність. Як зазначає О. Полякова, «оцінювання є достовірним, якщо воно оцінює те, що передбачають оцінювати і надійним, якщо воно оцінює ту саму інформацію постійно. Важливо пам'ятати, що автентичне оцінювання має допомогти продемонструвати учневі все, чого він навчився, а не лише те, що запланував вчитель» [37, с. 70].

3. Комплексність. За допомогою оцінювання потрібно вимірювати усі заплановані вчителем складники компетентностей учнів. Крім цього, воно має бути спрямовано на такі аспекти, як-от: «методи викладання, структура і дизайн навчального предмета, зв'язок змісту навчальної дисципліни з попередніми знаннями та досвідом учнів, спільноту учнів, довгостроковий вплив навчання на учнів тощо» [37, с. 71].

4. Комунікативність. До розробки критеріїв та методів оцінювання варто залучати здобувачів освіти. По-перше, такий підхід сприятиме здійсненню самооцінювання. По-друге, він забезпечуватиме об'єктивність та прозорість оцінювання.

5. Різноманітність. Цей принцип передбачає застосування різних інструментів під час оцінювання. Така різноманітність зумовлена необхідністю врахування «домінантних стилів навчання учнів (візуального, слухового, тактильного)». Іншими словами, «автентичне оцінювання складається з різних видів діяльності, кожен з яких корисний по-своєму та у відповідній для цього ситуації» [49, с.6 8].

Необхідність пошуку нових підходів до контролю і оцінювання навчальних досягнень зумовлена, передусім, потребою формування і розвитку життєвих компетентностей, які все більше стають затребуваними у швидко змінному світі. Саме вони є «умовами самоорганізації, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення особистості у системі компетентної освіти» [32, с. 27].

Самостійність, творчість кожної особистості – запорука успішного вирішення сучасних освітніх проблем. Тому школяр повинен «самостійно навчитись вчитися, оцінювати і контролювати навчальні здобутки та вирішувати проблеми, брати відповідальність за свої вчинки та передбачати наслідки і конструювати моделі власної поведінки що необхідні постійного для розв'язування життєвих ситуацій, прийняття правильних рішень» [46, с. 11].

Звернемося до узагальнень Е. Гренлунд Нормана щодо важливості формування у здобувачів освіти навичок самооцінювання. Розглядаючи підходи до оцінювання студентської успішності, автор пропонує залучати їх до самооцінювання рівня власних знань, умінь, навичок, до участі у складанні анкет. Адже, на думку вченого, «практика самооцінювання розвиває здатність зосереджуватися на навчальних цілях (визначати й досягати їх), спілкуватися (слухати, надавати та сприймати зворотний зв'язок), а також критично мислити (критично аналізувати власний досвід, пошук і розв'язання проблем)» [8, с.86]. Крім того, як зазначає Р. Пастушенко, «самооцінювання сприяє розвитку позитивної самооцінки та самовизначення, оскільки люди можуть відстежувати процес власного розвитку і беруть на себе відповідальність за ті зміни, які відбуваються у власному процесі навчання. Воно також сприяє процесам самоспрямування – люди, які здатні постійно оцінювати власний процес навчання, компетентніші щодо етапів цього процесу» [35].

При перших спробах оцінювання власного рівня успішності більшість учнів почуваються некомфортно. Труднощі виникають з тим, з чого

розпочати, якими критеріями оцінювання керуватися, якими методами здійснювати самооцінку. Тут вчителю важливо не лише розуміти значущість процесу самооцінювання, але і враховувати можливість допомогти учням почуватися компетентнішими в цьому контексті. При цьому варто залучати самих учнів до визначення критеріїв та методів їх здійснення. Також важливо, щоб учні відчували впевненість і віру, що їхні власні критерії оцінки буде враховано. Надання учням чітких рекомендацій щодо організації самооцінювання в цьому випадку буде найкращою їм допомогою. Підтримка вчителя вкрай важлива і в наданні зворотного зв'язку з питань розробки власних критеріїв. Учитель має створювати умови, за яких учні будуть готові висловити власне ставлення до самооцінювання.

Як зазначає О. Ляшенко, педагогічне оцінювання ґрунтується на «синтезі соціально-економічних, науково-технічних, культурологічних і психолого-педагогічних факторів на повному й глибокому осмисленні багатоаспектної освітньої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах, потребах розробки оцінних технологій для їх розвитку» [26, с. 12].

В освітніх практиках можна виокремити два види оцінювання: сумативне та формувальне. Якщо оцінюванню підлягає власне навчальний результат, тоді ми маємо справу з підсумковим (сумативним) оцінюванням. Під час такого виду оцінювання визначається, якою мірою навчальні досягнення відповідають очікуваним результатам. Сучасна освіта затребувала іншого оцінювання – формувального. Його трактують як інтерактивне оцінювання досягнень учнів, у яких відображено учнівський прогрес.

Як зазначає О. Полякова, за умов впровадження компетентісного навчання особливого значення набувають «методи оцінювання рівня здатності учня висловлювати та інтерпретувати свої знання, відчуття, міркування, думки, факти, словами, засобами графічних зображень, схем, таблиць, проявити навички перекодування інформації при розв'язуванні різноманітних задачних ситуацій як навчальних так і побутових» [37, с. 70].

Пріоритетним має бути не інформаційно-накопичувальне навчання, яке спрямоване на засвоєння нормативно визначених знань, умінь і навичок. На його зміну приходять навчання, спрямоване на «формування і розвиток в учнів здатності самостійно навчатись діяти і застосовувати індивідуальний досвід, набуті навчальні досягнення у нестандартних, творчих, життєвих ситуаціях, вибирати для себе необхідну інформацію і застосовувати в пошуковій діяльності» [49, с. 71].

Ефективність оцінювання та об'єктивність оцінки можливе за умови, якщо воно не лише відображає рівень знань, умінь та навичок здобувача освіти, але й показує, як відбувається його індивідуальне зростання. О. Ляшенко переконана, що зазначена обставина зумовлює «створення системи моніторингових досліджень навчальних досягнень учнів на основі проведення оцінних процедур, починаючи із діагностики та прогнозування» [26, с. 9].

У науковій літературі визначено такі принципи моніторингових досліджень якості навчальних досягнень:

- об'єктивність отримання та обробки інформації;
- системність оцінювання якості освіти;
- прозорість та оперативність доведення результатів досліджень до навчальних закладів, що посилить зворотній зв'язок учня і вчителя, активізує мислення, творчі пошуки.

Тому у Державному стандарті базової середньої освіти рекомендовано впроваджувати формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів. Адже за допомогою такого оцінювання «відстежується особистісний розвиток учня та перебіг опанування ним навчального досвіду як основи компетентності» [30, с.4].

Значення застосування формувального оцінювання полягає у тому, що воно забезпечує створення умов для вибудовування та реалізації індивідуальної траєкторії розвитку учня. Крім того, за формувального оцінювання на усіх етапах навчання вчитель може побачити та оцінити

досягнення учня. Слід також зазначити, що формувальне оцінювання допомагає вчасно діагностувати суперечності та мотивувати учнів досягати найкращих результатів у навчанні. Важливим є також ціннісний аспект, який полягає у тому, що формувальне оцінювання спонукає учнів до навчання, знижує рівень їхнього страху у разі помилки, а також посилює впевненість у своїй можливостях.

В сучасних умовах окремої уваги заслуговує проблема оцінювання в рамках дистанційного навчання. Особливості дистанційного навчання диктують потребу корекції тематичного та підсумкового оцінювання, адже змінюються форми навчальної діяльності, методи роботи і навантаження на учнів. Відтак і стратегії оцінювання мають, на думку А. Гривко, «відповідати умовам дистанційного навчання (технічне забезпечення, доступ до мережі та якість інтернет-зв'язку, рівень ІКТ-компетентності учасників освітнього процесу)» [7].

Навчання на відстані уже увійшло у звичну практику школи, воно дає змогу забезпечити опанування учнями змістом навчальних предметів, взаємодію вчителя і учнів, а відтак і процес оцінювання. Суттєвою відмінністю очного навчання є фізична присутність учасників навчального процесу в єдиному просторі. Під час оцінювання навчальних досягнень за умови очного навчання учитель може контролювати, чи дотримуються учні принципів академічної доброчесності. В умовах онлайн навчання такий контроль ускладнюється технічною обмеженістю. З'являється проблема об'єктивності такого оцінювання. Досконалих шляхів вирішення її поки що не розроблено, адже вона відносно нова, проте уже з'явилися рекомендації щодо її подолання. Аналізування цих рекомендацій показало, що вони є суперечливими, про що свідчить зміст таблиці:

№ з/п	Рекомендація	Невирішена проблема
1.	Можна організувати синхронний режим: здійснювати оцінювання усіх	Ступінь контрольованості суттєво менший, ніж під час

	учасників певної групи учнів одночасно в режимі реального часу або ж протягом онлайн-занять, під час яких одночасно присутні і учні і вчитель.	оцінювання в класі. Дотримання принципів доброчесності не гарантує, адже завдання може виконувати інша людина, а також існує вірогідність списування.
2.	Можна розробити програмне забезпечення для візуального спостереження. Воно блокує роботу комп'ютерних програм і паралельне відкриття інтернет-сторінок, а також реагує на згортання екзаменаційного діалогового вікна під час проведення контрольних заходів – заліку, іспиту. Для цього можна використати, наприклад, платформу exam.net.	Цей спосіб доступний далеко не всім учням.

Здійснення контролю і оцінювання в синхронному режимі не забезпечує його об'єктивності. Тому варто звернути увагу на використання завдань не репродуктивного характеру, а загалом практикувати завдання перетворювального та творчого змісту, тобто компетентісно орієнтовані завдання. А. Гривко рекомендує проводити онлайн-тестування із «застосуванням функції рандомізації й обмеженням часу, відведеного на виконання кожного завдання або тесту загалом» [7, с. 3].

Проведенню будь-якої форми контролю має передувати процес підготовки і ознайомлення з процесом, критеріями і технологією оцінювання. Учні повинні мати можливість підготуватись за допомогою використання різних онлайн-ресурсів. Наразі у закладах загальної середньої освіти накопичено досвід застосування таких ресурсів та інструментів, як-от:

МійКлас, На Урок, Google Forms, Moodle, Socrative та ін. Як стверджує А. Гривко, за умов формувального оцінювання «немає потреби в суворому контролі та синхронізації процесу оцінювання в дистанційному режимі» [7].

Під час дистанційного навчання засвідчили свою ефективність інноваційні методи оцінювання: проблемне навчання, проектна діяльність, створення ментальних мап чи плакатів, портфоліо, виконання практичних завдань, здійснення дослідження, веб-квести.

До зазначених форм активностей залучаються усі учасники освітнього процесу: вчитель, учні та батьки. Школярі комунікують як партнери або експерти. Натомість учитель та батьки виконують роль консультантів чи фасилітаторів. Причому вчитель має чітко окреслити батькам межі їхньої участі у виконанні певної роботи. Це важливо для дотримання об'єктивності в процесі оцінювання результатів діяльності школярів.

1.2. Нормативно-правові засади процесу оцінювання навчальних досягнень учнів в сучасній школі

У документі «Політична пропозиція до проекту Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» зазначено, що «Запровадження об'єктивного оцінювання навчальних досягнень учнів...» [36] є одним із першочергових кроків входження української системи освіти до європейського освітнього простору.

Необхідність акценту на системності та об'єктивності продовжено і уточнено і в щорічних Методичних рекомендаціях МОН: «...Перевірка й оцінювання передбачає систематичне й об'єктивне визначення рівня навчальних досягнень учнів відповідно до програмових вимог. ...Об'єктивно і методично правильно організований контроль розкриває невикористані резерви, можливості дитини, стимулює учнів до систематичної наполегливої

праці, зумовлює формування важливих якостей особистості: відповідальності, здатності до подолання труднощів, самостійності» [27].

Чинні навчальні програми предметів «Історія України» та «Всесвітня історія» побудовані на засадах компетентнісного підходу. Відповідно і структура змісту цих навчальних предметів змінена, а, отже, змінилася і результативна складова їх змісту. Тепер навчальною програмою до кожної теми визначено обов'язкові результати навчання: «вимоги до знань, умінь учнів, що виражаються в різних видах навчальної діяльності (учень називає, наводить приклади, характеризує, визначає, розпізнає, аналізує, порівнює, робить висновки тощо)» [30, с.4].

У Державному стандарті базової середньої освіти, затвердженому 30.09.2020 року постановою Кабінету Міністрів України, виведено поняття «показників освіченості особи», і впорядковано систему цих показників. Цей документ містить комплекс норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні базової загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття. Реалізується він у нормативних документах, які визначають суспільно зумовлений зміст загальної середньої освіти, вимоги та гарантії держави щодо її одержання громадянами. Тож Державний стандарт базової середньої освіти є дороговказом для вчителя і саме на нього доцільно орієнтуватися, здійснюючи усі види навчальної діяльності, в тому числі і оцінювання.

Для ефективного застосування нормативних вимог вчитель має демонструвати розуміння призначення оцінки та змісту понять «оцінювання» і «навчальні досягнення» [28]. В оцінці відображається цінність того, що оцінюється, натомість процес оцінювання – це встановлення відповідності між навчальними досягненнями учня і пропонованими Державним стандартом і програмою результатами навчання. Навчальні досягнення це результати освітнього процесу. Як було зазначено раніше, до них відносять: знання, уміння, ставлення та ціннісні орієнтації. Знання містять інформацію, в яку здобувачі освіти вкладають сенс та використовують практично. Уміння

– це уявлення про алгоритм дій, яке здобувачі освіти застосовують на практиці. Ставлення, ціннісні орієнтації – це визнання цінності якоїсь інформації або діяльності, яким здобувачі освіти керуються.

Отже, оцінювання навчальних досягнень учнів передбачає встановлення цінності результатів процесу учіння. Від якості знань, умінь, ставлень, якими володіють здобувачі освіти, напряду залежить рівень їх індивідуальної культури. При цьому варто пам'ятати про принцип позитивного підходу в оцінювання навчальних результатів учнів. Він полягає в тому, що оцінка орієнтується на рівень досягнень і прогрес учня, не наголошуючи на рівні його невдач. Відсутність очікуваного результату не ігнорується, вона визнається але у балах не оцінюється. Адже для досягнення реального впливу на результати навчання акцент повинен здійснюватися на стимулювальну і мотиваційну функції оцінки. І. Гудзик вказує на важливість, щоб «учитель не лише зауважував прогалини у знаннях учнів, а й фіксував для себе, які з передбачених програмою очікуваних результатів учні не досягли. Тільки так можна з користю для дітей планувати та корегувати процес навчання/учіння» [9, с. 95].

У Законі України «Про освіту» вказано, що «кінцевим очікуваним досягненням здобувача освіти є володіння життєвими (ключовими) компетентностями» [16]. Під компетентностями розуміють здатність людини до тієї чи іншої діяльності, для якої потрібні відповідні знання, уміння, ставлення, а також досвід. Ключові компетентності формуються на матеріалі усіх шкільних предметів та у процесі позаурочної та позакласної роботи. Компетентнісна спрямованість навчання виявляється у тому, щоб «формувати і розвивати предметні уміння, а також навчати учнів застосовувати свої уміння і набуті завдяки їх застосуванню знання у конкретних навчальних та життєвих ситуаціях» [16].

У щорічних рекомендаціях МОН України акцентовано увагу на суб'єкт-об'єктному характері взаємодії в процесі оцінювання: «Структурними компонентами контролю навчальних досягнень учнів є перевірка та

оцінювання результатів навчальної діяльності... Оцінювання – процес встановлення рівня навчальних досягнень учня/учениці в оволодінні змістом предмета відповідно до вимог чинних навчальних програм. Його результатом є педагогічна оцінка, яка відображається в оцінювальних судженнях і висновках учителя/вчительки вербально, або в балах. Виставлення балів обов'язково супроводжується оцінювальними судженнями» [28].

Компетентнісний потенціал навчального предмета «Історія» розкрито у редакції Програми від 2017 року. Як зазначено в навчальній програмі, «учіння історії сприяє набуттю здобувачами освіти ключових компетентностей тою мірою, якою забезпечується їх поступ у формуванні та розвитку передбачених чинною Програмою вмінь» [17, с. 12]. У Програмі також визначено складники предметної історичної компетентності, яких має набути здобувач. Зокрема, хронологічна компетентність передбачає «уміння орієнтуватися в історичному часі, встановлювати близькі та далекі причиново-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни і тяглість життя суспільства». Просторовий складник історичної компетентності – це «уміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля». Інформаційна компетентність – «здатність працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел». Логічний складник історичної компетентності містить «уміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації. Важливе місце в структурі історичної компетентності займає аксіологічний складник, тобто «можливість формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям» [17, с. 14-16].

Програмою передбачено, що оцінювання результатів навчання учнів історії – це оцінювання засвоєних ними знань і сформованих умінь та навичок за критеріями, затвердженими Міністерством освіти та науки України. В основу цих критеріїв покладено складники предметної історичної компетентності (хронологічний, просторовий, логічний, інформаційний, аксіологічний), а також рівні пізнавальної діяльності здобувачів освіти (відтворювальний, перетворювальний та творчий).

За умов компетентнісного підходу під час оцінювання навчальних досягнень вчитель історії оцінює когнітивні здатності та практичні вміння учнів. І хоча важливим завданням історичної освіти є формування ціннісних орієнтацій, однак вони не можуть бути оцінені, позаяк вони є суб'єктивними судженнями і почуттями, спричиненими реакцією учнів на певну історичну інформацію.

Бали у межах рівня «допомагають диференціювати досягнення учнів з урахуванням того, чи є у них базові знання, чи уміння переросли у навички та наскільки сформована воля дотримуватись вимог до оформлення і представлення результатів учіння» [32, с. 46]. Отримані базові знання дають можливість здобувачу освіти виконувати освітні завдання повною мірою, а оволодіння відповідними навичками дозволить йому/їй виконати завдання в адекватному темпі. Сформоване відповідальне ставлення до процесу учіння допоможе «оформити та представити результати роботи відповідно до визначених вимог» [17, с.13].

Здійснення оцінювання навчальних досягнень учнів відбувається за певною часовою моделлю. Якщо оцінюється результати досягнень учнів у процесі навчання, таке оцінювання називають поточним. Тематичне, семестрове та річне оцінювання здійснюється по завершенні певного етапу навчання. Результати такого оцінювання фіксуються у класному журналі в балах, які інформують про досягнення учнем конкретного результату, зазначеного у чинній Програмі. Учитель самостійно «деталізує заплановані у розділах/темах курсу очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності

та фіксує виділені частки у своєму конспекті уроку або у робочій програмі курсу як окремі плановані навчальні досягнення» [17, с.13]. Ведення учителем журналу не має бути формальним актом, адже вчитель обов'язково знає, за які конкретно роботи і завдання виставлені оцінки чи бали. Тому сумативне оцінювання вчителем планується заздалегідь, а виставлені бали супроводжуються відповідними записами у журналі. Варто акцентувати увагу на тому, що оцінка не є виховним інструментом, вона не може використовуватися як винагорода або покарання, вона лише відображає рівень опанування учнем конкретного матеріалу в конкретний час. Тому озвучуючи оцінку для учнів, учитель обов'язково має супроводжувати її оцінювальними судженнями, що стосуються характеристики цього рівня, і аж ніяк не особистості учня.

Поточне оцінювання здійснюється у процесі вивчення теми урок за уроком. Його доцільно використовувати як для моніторингу успішності учнів, так і для внесення коректив у процес викладання дисципліни. В його процесі оцінюються:

- усні відповіді на запитання, поставлені в процесі уроку через різні види опитування,
- різні види письмових робіт (самостійні роботи, есе, нариси, письмові аналізи)
- результати роботи з історичними джерелами (текстовими, візуальними)
- робота з умовно-графічною наочністю (діаграмами, графіками, схемами),
- робота з контурними картами,
- виконані практичні роботи,
- продукти взаємоконтролю учнів у парах і групах.

Зважаючи на велику кількість робіт і виходячи з індивідуальної траєкторії викладання, учитель має право самостійно вирішувати, чи фіксувати у балах усі встановлені ним у процесі поточного оцінювання

результати. «І якщо здобувачі освіти спроможні та матимуть можливість підвищити результативність навчання, або ж за відсутності позитивного результату, педагог може обмежитись оцінювальним судженням, дати пораду» [28].

Оформлення запису в журналі передбачає виставлення оцінки в колонку з надписом, що фіксує дату здійснення оцінювання. На правій сторінці журналу поруч з темою уроку, на якому окремі здобувачі отримали оцінні бали, доцільно зазначити вид і назву діяльності, яку вони виконували. Це дозволить учителеві орієнтуватись у тому, яких запланованих результатів вивчення теми учні уже досягли, та якою мірою ці їхні оцінки мають впливати на оцінку за тему. Це дуже важливо, позаяк програмою передбачені деякі види завдань які, не можуть бути оцінені у масштабі усєї 12-бальної шкали. Прикладом такого завдання є історичний диктант. Він містить питання суто репродуктивного характеру, а це, відповідно до таблиці оцінювання навчальних результатів, максимум, 6 балів, адже завдання дає змогу лише відтворити вивчене (дати – події, особи, терміни). Інший приклад - заповнення хронологічної таблиці або контурної карти. Максимальний бал за таке завдання - 9, оскільки здобувачі тільки переформатували надану їм історичну інформацію, виділивши головне. 12-ма балами оцінюються тільки відповіді на проблемні запитання, виконання творчих завдань, написання есе, виконання проєктів, що передбачені програмою для уроків узагальнення та систематизації знань. Тож бал, виставлений у журнал на такому уроці, матиме більшу вагу при виведенні оцінки за тему. «Більш вагомою є також оцінка учня за роботи під час практичного заняття, звичайно, за умови, що вчитель виставляє цю оцінку як сумарну за виконання кількох різнорівневих завдань» [17].

Важливе місце в шкільних курсах історії займають практичні заняття. Адже вони найкраще поглиблюють знання учнів та сприяють формуванню й розвитку в них загальнонавчальних і спеціальних предметних умінь. Практична робота – це, зазвичай, самостійна робота учнів над окремими

питаннями теми, мета якої – опрацювати різноманітні джерела знань: підручник, текстові та візуальні джерела, інтернет-ресурси, музейні експозиції, відомості місцевих історичних пам'яток тощо. Інструктивно-методичні матеріали щодо викладання історії у 5-11 класах, спрямовуючи вчителів на об'єктивне оцінювання практичної роботи, визначають, що «робота може виконуватися як у класі, так і вдома, але з обов'язковою презентацією її результатів на уроці» [17, с. 13].

Згідно чинної Програми «порядок проведення практичних робіт та оцінювання їх результатів залишається в компетенції вчителя. Він може включити практичну роботу як окрему ланку уроку у процес вивчення нового матеріалу, узагальнення або закріплення» [17]. Програма не зобов'язує учителя виставляти бали за кожну практичну роботу. Але вчитель має стимулювати та мотивувати всіх учнів виконувати завдання практичної роботи. Варто застосовувати також самооцінювання та взаємооцінювання, що сприятиме формуванню в учнів соціальних навичок – навичок співпраці та комунікації.

Державним стандартом і чинними навчальними програмами декларується самостійність і автономність учителя. Тож він може обрати спосіб завершення вивчення конкретної теми самостійно. Це може бути проведення уроку узагальнення і систематизації, або ж урок контролю навчальних досягнень учнів. Варто враховувати специфіку оцінювання на таких уроках - на уроці узагальнення і систематизації діяльність учнів оцінюється на розсуд учителя – усіх або вибірково. На уроці ж контролю – оцінюються навчальні досягнення усіх присутніх учнів.

В контексті компетентісного підходу особливу увагу слід звернути на бажаність тематичного контролю. При цьому важливо пам'ятати, що тематичне оцінювання не може проводитися формально. Адже виставлення тематичних оцінок лише за поточними «ставить під сумнів логічне завершення процесу навчання теми/розділу, оскільки не дає змоги співвіднести отримані результати навчання кожного здобувача освіти із

запланованими, унеможлиблює корекцію знань, умінь, навичок частини учнів. Часто трапляється, що оцінка за тему, якщо вчитель орієнтується тільки на результати поточного оцінювання, випадкова» [28]. Тематичний же контроль, у будь-якому його форматі, дозволяє усунути елемент випадковості під час виставлення тематичного балу. Він також «сприяє більшій об'єктивності оцінки; індивідуальному та диференційованому підходу до організації навчання, враховує різний темп засвоєння учнями програмового матеріалу; привертає їхню увагу до найістотнішого в темі, що вивчалася» [27].

Тематичний контроль в сучасній школі можна здійснювати при допомозі різних інструментів, що дають можливість комплексно оцінити навчальні досягнення учнів. В залежності від навчального матеріалу, теми, що вивчалася, це можуть бути такі інструменти, як-от: написання есе, виконання тестових завдань, складання тез відповіді на проблемне запитання, написання твору-мініатюри, виконання проекту. У зв'язку з тим, що оформлення результатів виконання цих завдань не передбачає дотримання встановлених норм, учитель має чітко продумати рекомендації для учнів щодо основної ідеї роботи та варіантів її представлення. Наприклад, під час оцінювання есе буде враховано, якою мірою в ньому відображено певну позицію, власне судження учня, а також достатньо наведено аргументів для обґрунтування цієї позиції.

Окремої уваги заслуговує оцінний бал за проект. Він має відображати не лише кінцевий результат діяльності здобувача освіти. Важливо також враховувати ступінь активності учня під час визначення мети та завдань проекту; наскільки виявив учень самостійність та творчість під час збирання та впорядкування матеріалів тощо. Поширеною практикою у сучасній школі є створення портфоліо. Як зазначає Р. Пастушенко, для забезпечення об'єктивності оцінювання проектної діяльності учнів «доцільно використовувати формування портфоліо виконаних ними у межах проекту завдань» [35].

Освітнім трендом сучасної загальноосвітньої школи - є використання тесту як комплексу різнорівневих завдань, що перевіряють досягнення учнями найважливіших із зазначених у Програмі очікуваних результатів учіння матеріалу теми. Цей тренд зумовлений потребою підготовки учнів до складання ЗНО, тож використання такого типу тестів є елементом підготовки учнів до такого важливого підсумкового оцінювання. Тест може поєднувати в собі завдання із заданою відповіддю (закриті: на вибір одного, кількох варіантів, встановлення послідовності та відповідності) та завдання із планованою відповіддю (відкриті: на пропуски частин речення, короткий та розгорнутий вислів). Він також може складатись тільки із різнорівневих відкритих завдань. Обираючи завдання для тесту, вчитель має пам'ятати, що обов'язковими є ті, що виявляють володіння учнем визначеними Програмою вміннями, та творчі (проблемні) завдання, а ті, що перевіряють базові для теми знання, до тесту можна не включати. «Якість виконання здобувачем освіти цих завдань дозволяє об'єктивно судити про те, чи просувається дитина у набутті компетентностей, визначених Стандартом, предметною Програмою» [30].

Тематичний оцінний бал виставляється у журналі у колонку без дати з написом «тематична». Під час виставлення тематичного балу враховуємо й поточні оцінки, при цьому слід пам'ятати, що «оцінка за тематичну письмову роботу або учнівський проект має пріоритетне значення» [17, с.13].

Найважливішою є семестрова оцінка, яка, за потребою, може підлягати коригуванню. При її виставленні вчитель має пам'ятати, що, згідно Методичних рекомендацій МОН, «обчислення семестрового балу як середнього арифметичного балів за теми заборонено» [33, с. 8].

Оцінка за рік виставляється учневі/учениці на основі семестрових у колонку без дати під записом «річна». Пріоритет має оцінка за той семестр, у якому було більше тематичних. «Обчислення річного балу, як і семестрового, через вирахування середнього арифметичного балів за семестри заборонено» [50]. Річна оцінка коригуванню не підлягає.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

2.1. Оцінювання рівнів навчальних досягнень учнів з історії в у контексті компетентісного підходу

Реформування системи освіти в Україні зумовило істотні зміни в методиці здійснення контролю та оцінювання результатів навчання в історичній освіті. Обсяг знань як основний показник компетентності учнів у навчанні відійшов у минуле. На перший план тепер виходить «здатність учнів самостійно здобувати, аналізувати й застосовувати інформацію» [1, с. 5].

Аналіз чинних програм з історії для загальноосвітніх шкіл дає підстави стверджувати, що запровадження компетентісно орієнтованого навчання змінило роль тематичного контролю та тематичного оцінювання — вони стали обов'язковими структурними компонентами організації ефективного навчання.

Застосування компетентісного підходу у навчанні диктує потребу суттєвої зміни вимог до оцінювання навчальних досягнень школярів. В основі організації традиційного навчання лежить знаннєвий і діяльнісний підходи. Звідси і завдання оцінювання трактується як стимулювання учнів, розвиток їх мотивації до навчання, як контроль знань і умінь, в окремих випадках - їх корекція. Під час традиційного оцінювання учитель зосереджується над вирішенням таких завдань, як-от: чи досягнуто мети уроку; хто найкраще засвоїв матеріал; оцінками стимулювати до навчання; здійснити діагностику щодо потреби додаткового навчання, а також оцінити учнів.

Основним же об'єктом оцінювання при застосуванні компетентісного підходу є рівень, на якому учень використовує сформований комплекс

набутих знань, умінь, навичок, ставлень, орієнтацій у конкретній навчальній, а ще краще - життєвій ситуації. Саме це «визначає відповідний рівень розвитку його предметної компетентності» [22, с. 35]. Зміна пріоритетів в освіті, необхідність реалізації нового Державного стандарту зумовлює необхідність нових підходів до оцінювання. Аналіз чинних програм з історії, змісту матеріалу і методичних рекомендацій щодо викладання історії дає підстави виокремити ряд навчальних ситуацій, які виходять за рамки традиційного навчання і оцінювання:

- вирішення складних колективних завдань, розв'язання проблем і прийняття рішень;
- формулювання і висловлювання учнями ідей, що приходять на зміну відтворенню фрагментів отриманої інформації;
- перехід від перевірки знань і вмінь до оцінки вмінь, що необхідні для створення і функціонування демократичних інститутів суспільства
- формування здатності спільно працювати і приймати рішення, висловлювати обґрунтовані думки, вміння слухати, розв'язувати конфлікти, застосовувати знання з історії в реальних життєвих ситуаціях;
- демонстрація учнями здатності вирішувати дискусійні питання та проблеми обдуманно і толерантно;
- потреба в оцінюванні самого процесу навчання, а не лише результатів роботи;
- зміна акцентів в оцінюванні досягнень учнів з їх кількісної характеристики на якісні, врахування зусиль, що прикладав учень в навчанні;
- створення ситуацій, що сприятимуть розвитку співпраці, і взаємодопомоги. Це навчатиме учнів самостійно впорядковувати і структурувати набуті знання;

- необхідність рефлексії, осмислення власного способу навчання, приділення уваги емоціям, які виникають в учнів під час роботи і взаємодії з однокласниками.

Тож завданнями нових стратегій оцінювання є - визначити і показати рівень оволодіння навичками мислення і комунікації, вирішення складних проблем і використання історичної теорії та інших інструментів пізнання.

Комплексним показником рівня навчальних досягнень з історії вважається «історична компетентність учнів – їх загальна здатність пізнавати минуле, що базується на знаннях, досвіді, здібностях, набутих завдяки навчанню» [21, с. 49]. Історична компетентність – це складне інтегроване утворення, що містить в собі ряд предметних компетентностей:

- хронологічну (здатність орієнтуватися в історичному часі);
- просторову (вміння орієнтуватися в історичному просторі);
- інформаційну (вміння працювати з джерелами історичної інформації, виявляти різні точки зору, інтерпретувати зміст джерел, критично аналізувати їх зміст);
- логічну (вміння визначати і застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснень історичних фактів, явищ, процесів);
- аксіологічну (вміння формулювати оціночні судження щодо версій історичних подій відповідно до загальнолюдських цінностей певного часу та певної групи людей).

В сучасній школі оцінювання досягнень школярів «має носити потрійний характер: вчителі перевіряють роботу учнів й її результати відразу після закінчення засвоєння матеріалу на уроці, а також в кінці теми, семестру і шкільного року» [19, с. 46].

Найдинамічнішою, оперативною формою перевірки результатів навчання є поточний контроль і оцінювання. Вона доцільна на всіх етапах процесу вивчення теми, а також є логічною на етапі перевірки й оцінювання знань. Основними цілями поточного контролю та оцінювання є:

- встановити, наскільки учні зрозуміли та опанували зміст теми уроку,
- виявити і продемонструвати зв'язки між фрагментами нової та засвоєним змістом попередніх тем,
- закріпити та актуалізувати знання, уміння й навички, необхідні для засвоєння нової теми.

Матеріали поточного контролю є важливим підґрунтям для коригування, мета якого — «запобігти відставанню окремих учнів, домогтися раціонального керування процесом учіння» [20]. Результати поточної перевірки можуть оцінюватися як балами, так і оціночними судженнями вчителя. Крім того, поточний контроль, «з одного боку, стимулює в учнів прагнення до систематичної самостійної праці над навчальним матеріалом, розвиває мотивацію учіння, а з іншого — спонукає педагога до підвищення якості дидактичних заходів і вдосконалення педагогічної майстерності» [19, с.51].

Такого роду «м'яке оцінювання» на уроках історії має важливу діагностичну і класифікаційну цінність, воно не є окремою пріоритетною функцією вчителя, а виконує допоміжну функцію, не заважаючи самому процесові навчання. Компетентісно орієнтоване навчання наділяє поточну перевірку та оцінювання насамперед діагностичною функцією. Тому поряд з терміном «поточний» доцільним буде вживання терміну «діагностично-тематичний» контроль і оцінювання. Адже саме діагностика «дає змогу з'ясувати умови та обставини перебігу педагогічного процесу для одержання чіткого уявлення про причини, які сприяють чи перешкоджають досягненню запланованих результатів» [18, с. 21]. Вона має надати повну інформацію про розвиток предметних компетентностей, щоб на її основі вдосконалювати процес навчання загалом.

Тематичне оцінювання - «система спеціальних контрольних процедур з метою виявлення та оцінювання рівня предметної компетентності учня з певної теми на спеціальному підсумковому уроці на основі навчальних цілей та критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів» [31, с. 23]. Воно

завершує поточний облік результатів успішності учнів з певної теми. Параметри тематичного оцінювання на уроках історії визначають на основі вимог до загальноосвітньої підготовки учнів відповідно до чинної Програми з цього навчального предмета. Групи предметних компетентностей описані для кожної вікової категорії учнів, є «основою для складання завдань для тематичного оцінювання, відтак саме вони створюють умови для впровадження компетентнісного підходу в процесі навчання історії» [21,с.198].

Завдання для тематичного оцінювання мають передбачати осмислення, систематизацію, узагальнення знань та умінь з теми. Вчитель самостійно вирішує, яку форму обрати - це може бути як письмова тематична контрольна робота, так і усний залік чи усні контрольні вправи. При вивченні окремих тем з історії ефективним буде комбінування усних та письмових завдань із залученням ігрових форм у вигляді конкурсів, вікторин, конференцій тощо.

Підсумкове оцінювання – це стандартизований вид оцінювання, спрямований на результат і має на меті визначення рівня сформованості компетентностей учня. Воно передбачає «зіставлення навчальних досягнень учнів з конкретними очікуваними результатами навчання, визначеними освітньою програмою» [49,с. 63].

Мета оцінювання в межах компетентнісного підходу у навчанні історії може варіюватися. Виходячи з необхідності дбати про розвиток особистості, якщо метою є стимулювання учня до саморозвитку, тоді оцінювати його вчитель не повинен. Можна підібрати такі прийоми, що дозволять залучити його до взаємооцінювання чи самооцінювання [9,с. 96]. Наприклад: учитель може використати шкалу оцінювання від 0 до 12 балів і запропонувати учням оцінити себе та однокласників щодо теми, яка щойно вивчалася. Важливо, що учням треба запропонувати позначити на цій шкалі не тільки рівень, де він перебуває зараз, а й пояснити, чому він оцінив себе, наприклад, на 6 чи на 7 балів. Враховуючи відповіді, потім варто ще запропонувати учневі

пояснити, що потрібно аби підвищити свій результат. Самооцінювання відкриває учням найближчі завдання у навчанні, а відтак є дуже важливим, оскільки формує внутрішню мотивацію.

Принципово важливим моментом компетентнісного підходу до навчання на уроках історії є формулювання очікуваних результатів уроку. Відбулося зміщення акцентів у визначенні мети уроку – вона має висвітлювати результати діяльності на уроці не вчителя, а учнів, - саме тоді вона сприятиме успішності навчання. Стратегічною метою уроків історії в школі є формування історичної свідомості через розвиток її основних складових: історичного знання та історичного мислення. Історичні знання формуються через накопичення знань про головні історичні факти, події та процеси, їх оцінки та інтерпретації відповідно до традиційних у певні часи цінностей як окремих соціальних груп, та людства в цілому. «Розвиток історичного мислення пов'язаний з оволодінням способами розумових дій, необхідних для осягнення минулого, сучасного і прогнозування майбутнього» [21, с. 165]. На уроках історії в школі це втілюється через:

- логічне мислення - формування здатності бачення зв'язків між історичними фактами, явищами і процесами;
- творче мислення - вміння аналізувати події, явища і процеси під різними кутами зору, виокремлення нових аспектів змісту або нових способів розв'язання проблем;
- емпатійне мислення - співпереживання людям, які опинилися у вирі тих чи інших історичних подій [37, с.70].

Існує шість категорій, що становлять зміст історичних знань: «хронологія, термінологія, персоналістика, історична географія, джерелознавство, та культурологія».[41]. Виходячи з того, що вміння проявляються в процесі застосування знань, а навички – це автоматизовані вміння, то кожній категорії історичних знань відповідає категорія спеціальних історичних умінь та навичок.

Приставаючи до вивчення певного розділу, теми насамперед обов'язково треба конкретизувати загальні цілі навчання, тобто чітко визначити те, що повинен знати і вміти учень на даному етапі навчання з даної теми. Специфіка компетентнісного підходу полягає в тому, що цілі навчання недостатньо піддаються кількісному вимірюванню. Тому слід «встановити рівні досягнення цілей навчання, відхилення від яких сигналізує про відхилення від прогнозованої оптимальної траєкторії розвитку навчальної компетентності» [33, с.8]. Зробити це не видається складним, оскільки у стандартах та навчальних програмах з кожного предмета чітко прописані результати навчання.

Після визначення мети оцінювання як головного об'єкта уроку, вчитель має встановити критерії, за якими буде здійснюватись оцінка. Якщо в очікуваних результатах уроку записано, що учень після уроку «розуміє процес формування центральних органів влади УНР», варто з'ясувати основні складники цього «розуміння».

Отже, учитель повинен чітко сформулювати, що є показником досягнення очікуваного результату навчання. При чому ці показники мають бути різнорівневими, щоб і учитель, і учні орієнтувались, що це - початковий рівень, а це достатній, це - на 6 балів, а це - на 8. Адже «диференціація і особистісно-орієнтований підхід полягають в тому, що усі учні мають досягти результату, але кожен на своєму рівні, зі своїми показниками» [43, с.29].

Завдання, підготоване вчителем, має бути одне, але має давати учням можливість продемонструвати його виконання на різних рівнях. Наприклад, уміння аргументувати складається з того, що учень формулює позицію, наводить аргументи, робить висновки. Якщо він тільки формулює позицію і не може навести аргументів, але каже: «Я вважаю, що відбувався процес розвитку...» - це є перший рівень, який можна оцінити 1-3 балами. Якщо учень наводить аргументи, дублюючи пояснення учителя на уроці, або матеріали підручника, хоч і перероблені, це вже можна розглядати як другий

рівень (4-6 балів). Якщо ж учень використав додатковий матеріал, щось читав, висловив власну позицію, підібрав власні аргументи, це - третій рівень (7-9 балів), якщо ще і робить логічні розгорнуті власні висновки, то це вже четвертий рівень (10-12 балів) [43, с.30]. Саме такий підхід є ключовим в реалізації сучасних підходів до навчання.

Наведемо приклад такого завдання. *Прочитайте 2 документи:* 1. Із виступу секретаря ЦК КП(б)У І.Д. Назаренка на виїзній науковій сесії Інституту історії України АН УРСР у м. Львові. 20 квітня 1950 р. «Між іншим, ми можемо цілком обійтися без професора Крип'якевича: і він нам зовсім не потрібний в великій справі, яку ми провадимо. Але ми хочемо допомогти цьому старому інтелігенту який виховувався в буржуазному дусі, в чому він не винен, а винен він в тому, що став активним ідеологом націоналізму і ніяк не перейде на наші рейки. Ми хочемо йому допомогти з чисто гуманних людських поривів ... Треба не забувати кожному нашому інтелігенту, що боротьба проти буржуазної ідеології ..., повинна вестись з класових позицій, ... з позицій ленінізму. В зв'язку з цим треба рішуче боротися і проти космополітизму, який являється також своєрідною формою буржуазного націоналізму.» 2. Сучасні українські історики про боротьбу радянської влади з «космополітизмом» «Ця кампанія мала на меті посилити культурно-ідеологічну ізоляцію радянського суспільства від західного світу, протиставити інтелігенцію іншим прошаркам суспільства, розпалити шовіністичні й антисемітські настрої, посилити процес русифікації, відновити образ «внутрішнього ворога», так необхідного для тоталітарного режиму» *та визначте вплив кампанії «боротьби проти космополітизму» на духовне й культурне життя України та долю діячів культури і науки, послідовно виконуючи завдання* [21, с. 118].:

І рівень:	<p>1. Назвіть роки здійснення кампанії боротьби проти «космополітизму».</p> <p>2. Які історичні особи були пов'язані з кампанією боротьби</p>
-----------	---

	<p>проти космополітизму?</p> <p>3. У який спосіб та у яких формах проводилася кампанія?</p>
II рівень:	<p>1. Поясніть сутність основних понять, які зустрічаються в історичних документах: «космополітизм», «буржуазний націоналізм», «шовінізм», «антисемітизм», «русифікація», «тоталітарний режим». Наведіть приклади їх застосування.</p> <p>2. Як кампанія боротьби проти «космополітизму» вплинула на долю людей.</p>
III рівень:	<p>1. Як представники радянського режиму ставилися до «космополітизму»?</p> <p>2. Як сучасні історики оцінюють кампанію боротьби проти «космополітизму» в Україні. Порівняйте ці погляди.</p> <p>2. Охарактеризуйте цю кампанію з точки зору впливу тогочасних офіційних цінностей радянського суспільства на духовне життя українського народу.</p>
IV рівень:	<p>1. Визначте причини та наслідки кампанії боротьби проти «космополітизму» в Україні, зв'язок цієї кампанії із загальними тенденціями розвитку духовного життя українського народу в умовах тоталітаризму.</p> <p>2. Проаналізуйте та співставте різні точки зору, викладені у документах, дайте власну оцінку кампанії боротьби проти «космополітизму» з точки зору можливостей культурних зв'язків України з країнами Європи та світу [21, с. 118].</p>

За допомогою цієї пам'ятки завдання можуть бути оцінені і вчителем, і учнями. Досвідчені методисти (О. Пометун, Н. Гупан, В. Власов) пропонують скористатися ключем до виконання завдання.

Отже, лише наявність чітко визначених критеріїв оцінювання, показників рівнів прояву цих критеріїв дає можливість учителю переходити до оцінки навчальних досягнень учнів у балах. Сформоване уявлення про критерії оцінювання сприяє легкому визначенню прийомів чи технологій, якими можна скористатись у процесі оцінювання. І, відповідно, відсутність таких критеріїв призводить до спотвореного уявлення про досягнення результату, а відтак оцінити учнів дуже складно.

Педагогічні вимірювання оцінки сформованості компетентності з історії не зводяться до порівняння рівнів навчальних досягнень окремих учнів. Їх суть полягає у фіксації досягнення або не досягнення кожним учнем певного рівня. Для цього «необхідно розробити критеріальні показники, які послужать оцінкою розвитку як окремих компонентів навчальної діяльності, так і їх системи в цілому» [38, с. 16]. Під критерієм тут розуміється ознака, на підставі якої можна здійснити оцінювання сформованості компонентів навчальної діяльності.

Варто зазначити, що якщо учитель дійсно дбає про розвиток особистості учня, то процес оцінювання на уроці має бути прозорим і відкритим, тоді воно стимулюватиме до саморозвитку. Тому на уроках історії вчитель, ставлячи перед учнями завдання, описуючи алгоритм його виконання, заздалегідь мають повідомляти їх про критерії, за якими воно буде оцінюватися. Учень повинен добре знати: якщо він ще трохи попрацює, то підвищить оцінку і не через приязне ставлення вчителя, а тому, що він дійсно має змогу це зробити. Саме така логіка перетворюватиме процес оцінювання на стимул і мотивацію до навчання.

Отже, мета оцінювання та критерії оцінки визначають вибір методичних прийомів перевірки знань, умінь та навичок. Із перевіркою знань сьогодні проблем немає, адже існують традиційні способи оцінювання, перевірені часом і досвідом багатьох поколінь. А от перевірка умінь і навичок вимагає набагато більше часу і зусиль, а оцінити виховний ефект навчального матеріалу безпосередньо на уроці складно. Ціннісні орієнтації, особисте

ставлення мають можливість проявитися лише в реальному житті; завдання ж учителя — «надати учням можливість проявляти і захищати власну думку в будь-яких навчальних ситуаціях у класі та поза школою» [32, с. 24].

Аби уникнути труднощів, з якими сьогодні зустрічаються багато вчителів, виставляючи учням оцінки у балах, варто дотримуватися стратегії оцінювання, яка тісно пов'язана з підготовкою і плануванням вчителем уроку. Л. Артемчук, І. Булах та М. Мруга пропонують вибудовувати технологію оцінювання у контексті компетентнісного підходу за допомогою такого алгоритму:

«1. Визначення очікуваних результатів уроку, що передбачає з'ясування таких питань:

- які знання учні мають засвоїти і на якому рівні;
- якими вміннями, навичками вони повинні оволодіти;
- які цінності, орієнтації, ставлення в собі учні можуть формувати.

2. Вибір критеріїв оцінювання цих результатів. Опіраючись на ці критерії, вчитель зможе краще сформулювати очікувані навчальні результати, висловивши їх через дії учнів» [32, с. 27].

3. Визначення мети (об'єкта) оцінювання. Слід враховувати той факт, що мета оцінювання – це не лише виставлення оцінок, а передусім визначення рівня розвитку і пізнавальних можливостей учнів.

4. Вибір конкретної стратегії оцінювання. Учитель не може розраховувати на застосування стандартних рекомендацій щодо вибору методів чи прийомів. Виходячи зі змісту навчального матеріалу, вікових і психологічних особливостей учнів, вчитель обирає методи та прийоми оцінки відповідно до визначених критеріїв. Для оцінювання одних і тих же результатів це можуть бути різні методи або ж поєднання кількох методик оцінки однієї і тієї ж теми. Використання декількох прийомів допоможе «не тільки виставити оцінку, але й одержати зворотний зв'язок стосовно ефективності навчання» [21, с. 186].

5. Вибір шкали оцінювання уроку. Мета і конкретні прийоми оцінювання визначають вибір шкали та її основних категорій. Якщо перед вчителем стоїть завдання оцінити рівень певних можливостей учнів, то доцільно використовувати категорії «високий», «достатній», «середній», «початковий». Ступінь сформованості конкретного уміння простежити можна оцінюючи частоту його використання учнем. В цьому випадку оцінка висловлюється через категорії «завжди використовує», «використовує достатньо часто», «рідко», «не використовує». При потребі виставлення оцінки шкалу варто адаптувати до дванадцятибальної системи. Наприклад, оцінка «використовує достатньо часто» може відповідати семи балам [21, с. 187].

6. Доведення до відома учнів очікувань вчителя. Останні психолого-педагогічні дослідження акцентують увагу на важливості попереднього повідомлення учням очікуваних результатів, критеріїв, за якими здійснюватиметься оцінювання, його мету та конкретні методи оцінки. За їх висновками це сприяє цілеспрямованості зусиль учнів. Уявлення про кінцевий результат призводять до кращих результатів. Повідомити учнів про свої вимоги вчитель може різними способами:

- показати підготовлені форми для оцінювання і роз'яснити, що означає кожен критерій і рівень оцінки;
- скористатися простою розповіддю або розповіддю з обговоренням;
- показати їм відео- чи фотоматеріали, що демонструють бажані результати. На прикладі цих матеріалів вчитель також може показати, як би здійснив оцінювання окремих учасників процесу і за якими критеріями;
- влаштувати тренінг з оцінювання певного виду роботи за запропонованими критеріями

При підготовці і плануванні уроку треба враховувати час для виконання даного пункту рекомендацій [8, с.142].

Оцінювання пронизує увесь процес навчання, може здійснюватися на будь-якому етапі уроку, у тому числі під час вивчення нового матеріалу і виконання інтерактивних вправ. Часто для оцінювання на уроках історії добирають вправи, що відкривають широкі можливості для застосування отриманих знань і умінь, наприклад навчальний суд або громадські слухання, дискусії, дебати або написання документів за зразком чи шаблоном.

Програмою навчального предмета «Історія» після вивчення деяких тем передбачено проведення цілого уроку, призначеного для оцінювання учнів. Залежно від мети і специфіки матеріалу, це можуть бути опитування, контрольні роботи, проведення «контрольних» вправ тощо. Проте, маючи певну самостійність, вчитель може запропонувати альтернативу - спеціальне домашнє завдання, що підлягає оцінюванню - складання документа, написання доповіді, есе тощо. Аби оцінити уміння і навички, що давно практикуються, ефективним є «поєднання оцінювання з виконанням «тренувальної» вправи з іншої теми або з удосконаленням інших умінь і навичок» [32, с. 25].

Серед найпоширеніших прийомів оцінювання можна назвати такі [32, с. 29]:

Прийом оцінювання	Зміст прийому
<i>Тест.</i>	Завдання тесту може вимагати від учнів вибрати правильну відповідь із декількох запропонованих варіантів або встановити відповідність чи послідовність.
<i>Експрес-опитування.</i>	Це стислі усні або письмові відповіді на завдання типу «продовжити речення, заповнити таблицю, намалювати діаграму, скласти схему» тощо. Часто використовуються картки на знання основних понять.
<i>Розширене опитування.</i>	Усні або письмові повні відповіді на поставлене запитання з використанням словесних конструкцій:

	«поясни», «аргументуй», «проілюструй», «наведи приклади». Поширеним варіантом цього методу є усний «екзамен» з білетом, письмова контрольна робота, домашнє есе.
<i>Контрольна вправа або творче завдання.</i>	В якості контрольної може бути використана будь-яка вправа. Наприклад, це може бути укладання тез, підготовка аргументів, виконання групового завдання, упорядкування документів, написання доповіді, упорядкування портфоліо тощо.
<i>Спостереження.</i>	Один із наріжних методів оцінювання при використанні інтерактивних методів роботи. Важливим є вибір показників, які вчитель відслідковуватиме протягом заняття, а також визначення учнів, яких треба оцінити. Ефективним в цьому процесі є використання підготовлених форм для спостереження й оцінювання.
<i>Самооцінка.</i>	Оцінка самими учнями своєї роботи дає можливість вчителю дізнатися багато чого як про себе й учнів, так і про якість навчального процесу. Для реалізації цього прийому може застосовуватися метод запитань-відповідей; мотивованої оцінки.
<i>Ігрові методи оцінювання</i>	Застосування гри потребує встановлення шкали оцінювання та визначення його об'єктів.

Про важливість формування навичок самооцінювання наголошують і педагоги, і психологи. Для вдосконалення таких навичок доцільно кілька разів на семестр організувати проведення загальної дискусії з оцінювання навчального заняття. Допоможе вчителю на такому занятті методика «Дельта-плюс», яка полягає в тому, що спочатку пропонуються запитання про позитивні сторони заняття - «плюс», а потім обговорюються ті моменти, які можна було б змінити - «дельта». Такий підхід допомагає не критикувати

прямо помилки та недоліки своїх товаришів або вчителя. Іноді можна попросити учнів заповнити спеціальні форми або таблиці для спостереження і оцінювання. Самооцінка підходить і тоді, коли потрібно оцінити роботу всієї групи в цілому за допомогою спеціальної форми або шкали оцінювання. Однією з позитивних сторін застосування цього методу є те, що всі учні можуть отримати оцінку, а також те, що учні «починають розуміти труднощі оцінювання і вчать дивитися іншими очима на свою роботу» [24, с. 112].

Розробляючи шкали для оцінки на уроках історії вчитель може використовувати такі словесні конструкції для визначення показників внеску учня в дискусію: *«Допомагає визначати запитання для обговорення, Ретельно працює над запитанням, Порівнює ідеї, що викладаються, зі своїми власними, Обмірковує інформацію, що подається іншими учнями, Узагальнює ідеї, коли це необхідно, Приходить до висновків, що приводять до нового розуміння»*. Оцінка за кожним показником може виставлятися за дванадцятибальною системою або можна використовувати такі критерії: «завжди», «звичайно», «іноді», «ніколи».

За запропонованим зразком можна розробити і форми для самооцінки учнями роботи малої групи, використовуючи значки чи вписуючи імена учасників групи у відповідні графи. Словесні конструкції для такої форми можуть мати такий вигляд: *«Ми перевіряли, чи всі учасники групи розуміють, що потрібно зробити; Ми відповідали на запитання, даючи пояснення, коли це було необхідно; Ми допомагали один одному, щоб всі могли зрозуміти і застосувати на практиці інформацію, що ми отримали; Ми надавали можливість усім взяти участь в обговоренні, прийнятті рішення та представленні результатів роботи групи»*. За наявності такої пам'ятки члени малої групи самі можуть оцінити її роботу, скріпивши оцінки власними підписами.

Таке оцінювання, розроблене на основі практики інтерактивного навчання, може бути «пристосоване для роботи з конкретними інтерактивними технологіями та змістом обраних тем» [40, с. 137].

Важливим є застереження, що поруч з альтернативними підходами до оцінювання завжди залишатимуться оцінки, які відображають рівень запам'ятовування історичного матеріалу. Т. Канівець вважає, що мета альтернативного оцінювання полягає в «розширенні оцінювального спектра з включенням у нього аналізу нових умінь, навичок та цінностей, що формуються в учнів» [19, с. 85]. Тож, аби досягти забезпечення підвищення реальних результатів навчання варто дотримуватися вимог і послідовно виконувати усі кроки технології оцінювання.

2.2. Формувальне оцінювання на уроках історії в сучасній школі

Ціннісні орієнтири НУШ, новий Державний стандарт базової середньої освіти вимагає нових підходів не лише до організації навчального процесу, але й до оцінювання навчальних досягнень учнів. Дедалі частіше у програмних документах, методичних рекомендаціях Міністерства освіти й науки України щодо оцінювання в НУШ, Законі України «Про повну загальну середню освіту» називають формувальне оцінювання серед основних різновидів оцінювання.

Міжнародні експерти і деякі українські науковці та вчителі-практики також послідовно наголошують саме на формувальному оцінюванні як «ефективній стратегії підвищення рівня навчальних досягнень учнів» [24, с.107].

Формувальне (постійне) оцінювання здійснюється безпосередньо у ході освітнього процесу й спрямоване на перевірку його перебігу. Воно якнайповніше відповідає концептуальним підходам Нової Української Школи. Н. Морзе, О. Барна та В. Вембер зазначають, що «постійне оцінювання дає дані про те, як учень отримує знання, тому виходячи з неї вчитель та учні можуть планувати та здійснювати ті чи інші дії. Саме дії вчителя та учня роблять таку оцінку «формувальною» [29, с. 44]. Дослідники наголошують, «що в тому випадку, коли учні та вчитель однаково розуміють

цілі та очікувані результати навчання, процес навчання стає більш ефективним» [29, с.45]

Формувальне оцінювання називають діагностувальним або оцінюванням для навчання. Воно дає вчителю й учню інформацію, аналіз якої дає можливість приймати рішення, щодо покращення процесу навчання і розкриття потенціалу учнів. Завдяки активній участі дітей у процесі оцінювання вони «глибше занурюються в матеріал і розвивають навички самооцінювання, зростає їхня навчальна мотивація, оскільки вони бачать зацікавленість учителя, який прагне допомогти їм стати успішними в навчанні» [18, с.12].

Основою формувального оцінювання є система прийомів, які вчитель використовує під час навчання. Їх підґрунтям має бути орієнтація на ціннісні орієнтири. Невід’ємною умовою успішної організації формувального оцінювання є активна участь кожного учня в навчальному процесі. Учнівська роль, в порівнянні з традиційним оцінюванням кардинально змінюється – він стає активним учасником, а не пасивним “отримувачем” знань і оцінок. «Має бути створена така атмосфера навчання, за якої учні не бояться “йти на ризик” – ставити запитання, робити помилки й показувати, чого вони ще не вміють або не знають» [20].

В рамках формувального оцінювання учні мають чітко давати собі відповідь на три наріжних запитання:

1. Якими знаннями й уміннями я маю оволодіти і навіщо, та за яким принципом їх будуть оцінювати? Це питання дає відповідь про ціль у вивченні історії на цьому етапі.

2. Що мені вдається добре, а що потребує доопрацювання? Це питання дає уявлення, на якому етапі досягнення цілі знаходиться учень

3. Куди я йду? Це питання визначає наступне завдання на шляху досягнення мети.

Організацію формувального оцінювання на уроках історії доцільно вибудовувати на основі алгоритму у вигляді такої послідовності дій:

1. Визначення і формулювання чітких і зрозумілих для учнів навчальних цілей.
2. Забезпечення постійного і ефективного зворотного зв'язку.
3. Створення умов для активної участі учнів у процесі навчання та пізнання.
4. Доведення до відома учнів критеріїв оцінювання.
5. Здійснення рефлексії. Формування в учнів уміння аналізувати власну діяльність.
6. Аналіз результатів оцінювання і внесення коректив у підходи до навчання спільно з учнями.

Наразі здійснимо аналізування цих етапів.

1. Постановка і формулювання навчальних цілей. У процесі навчання оцінювання спрямоване на діяльність учня для досягнення цілей навчання. Відтак формулювання навчальної цілі є базою для всіх видів оцінювання. Спочатку вчитель розробляє, оприлюднює та обговорює з учнями цілі уроку. Навчальні цілі як теми так і уроків мають компетентісну спрямованість, тобто «спрямовані на формування предметних компетентностей» [38, с.16].

При формулюванні мети уроку потрібно уникати абстрактних формулювань: «покращити знання з історії Другої Світової війни» – така ціль загальна, не вимірنا. Цілі уроку мають бути об'єктивними, сформульованими з позиції очікуваних результатів. Цілі варто формулювати таким чином, аби учні могли їх досягнути, а також орієнтувалися щодо реченню їх виконання. Що конкретніше будуть представлені цілі, то краще учень розумітиме, що йому потрібно зробити для їх успішного досягнення. О. Пометун зазначає, що «у формулюванні цілей уроку як характеристик діяльності вчителя немає сенсу» [21, 195]. Якщо вчитель не спроможний сформулювати конкретні та досяжні освітні цілі уроку відповідно до предметних компетентностей. То це, на думку дослідниці, «унеможливиює ефективну організацію процесу навчання» [21, с. 195]. Очікувані результати

уроку мають узгоджуватися з навчальними цілями теми. Це дає можливість сформулювати цілісне уявлення про історичне явище, процес тощо.

Для розроблення навчальної цілі в сучасній школі використовують *SMART-цілі*:

<i>Конкретна (Specific)</i>	Ціль повинна бути максимально конкретною.
<i>Вимірна (Measurable)</i>	Результат повинен бути вимірним. Добре сформульовану ціль можна виміряти певними одиницями (балами).
<i>Досяжна (Achievable)</i>	потрібно переконатись, що ціль досяжна.
<i>Реалістична (Relevant)</i>	Необхідно оцінити можливості для досягнення цілі.
<i>Визначена в часі (Timed/Timedbound)</i>	визначення чітких часових рамок, в які вона повинна бути виконана.

Чітко окреслені цілі допомагають:

- розробити зміст навчального матеріалу,
- обрати ефективні методи навчання;
- свідомо спрямовувати спільні з учнями зусилля на досягнення цілей навчання;
- об'єктивно визначити, чи навчилися діти того, що планувалося.

При визначенні та формулюванні конкретних очікуваних результатів уроку доцільно за основу брати таксономію Б. Блума. Зокрема, вчений визначив шість категорій навчальних цілей: «знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання» [21, с. 197].

Формулювання очікуваних результатів уроку відбувається з урахуванням таких чинників:

- вимог освітньої типової програми та Державного стандарту;
- теми і змістового наповнення уроку;
- місця уроку в системі уроків з певної теми;
- рівня знань і сформованості вмінь учнів.

Сформовані і чітко сформульовані цілі вчитель повинен представляти на початку уроку у вигляді настанови, що спрямовуватиме його спільну з учнями діяльність. Наприклад, при вивченні у 10 класі теми «Початок Першої світової війни. Політичні програми та орієнтації українців у зв'язку з початком війни» очікувані результати можуть бути сформульовані так:

«Після цього уроку учні зможуть»:

- *визначати* причини Першої світової війни;
- *розрізняти* причину та наслідок подій;
- на основі опрацювання свідчень учасників та візуальних джерел *оцінювати* настрої в країнах, що входили до різних воєнно-політичних блоків;
- *здійснювати аналізування* історичних джерел та визначати орієнтацію українських політичних кіл на різні воєнно-політичні блоки;
- *характеризувати та оцінювати* роль українських політичних лідерів у формуванні платформи українського руху в роки війни.

Таке конкретне формулювання й озвучення вчителем очікуваних результатів є, на думку Л. Кухар та В. Сергієнко «початковою умовою до переходу учнів на позиції зацікавленості, відкритості, відповідальності за результати навчання» [23, с. 46].

2. Ефективний зворотний зв'язок. Забезпечення ефективного зворотного зв'язку є не тільки обов'язковою умовою реалізації формувального оцінювання, а й підґрунтям успішного навчання учнів у цілому. Зворотний зв'язок - це інструмент, що забезпечує взаємодію учня і вчителя, учнів між собою; дає інформацію про те, як відбувається процес навчання, про досягнення та проблеми учнів з метою їх подальшого прогресу [41].

Зворотній зв'язок «здійснюється доброзичливо, без негативних коментарів та оцінки особистості учня, акцент робиться на позитивних аспектах навчальної діяльності, триває протягом усього уроку і забезпечується за допомогою різноманітних прийомів та технік формувального оцінювання» [9, с.94].

Технік формувального оцінювання існує багато. Наведемо приклади найчастіше застосовуваних на уроках історії:

Назва техніки	Зміст
«Формувальне опитування»	Це форма перевірки знань учнів, коли вчитель задає додаткові уточнюючі питання, що дозволяють учням проаналізувати, узагальнити, зробити висновки з пройденого матеріалу: <i>що подібного і відмінного? Які характеристики? Наведіть приклади. Що неправильне у...</i>
«Шкала».	Вчитель пише 3-5 тверджень, які потребують оціночного судження за шкалою від 1 до 5, де 1 – не згоден, 5 – повністю згоден. Ця техніка доцільна як робота в парах, під час якої результати порівнюються та обговорюються.
«Чотири вікна».	Учитель після пояснення матеріалу пропонує учням обрати певний квадрат, який відповідатиме типу завдання, яке виконуватиме учень: <i>ПЕРЕДБАЧИТИ, ПОЯСНИТИ, УЗАГАЛЬНИТИ, ОЦІНИТИ.</i>
«Трихвилинна пауза».	Педагог надає учням можливість обміркувати поняття, ідеї заняття, зв'язати з попереднім матеріалом, знаннями і досвідом, а також з'ясувати незрозумілі моменти.
«Вихідний квиток».	Учитель після вивчення нового матеріалу задає кілька питань по темі, із заготованими кількома правильними відповідями. Учні можуть відповідати за допомогою карток з номерами або наліпок з QR-кодом. Ті, хто відповість правильно на питання, пересідають в кінець класу, і виконують наступне завдання. Ті, хто відповів неправильно, сідають ближче до вчителя. Після чого він пояснює їм складні моменти, і знову задає питання. Алгоритм повторюється, доки усі не засвоять тему.
«Блог».	Техніка, що відповідає викликам сьогодення. Вона зводиться до ведення учнями індивідуальних або групових

	блогів, де у різних формах фіксується те, що вони дізналися на занятті, що викликало інтерес, а що труднощі, що потребує повторення чи уточнення.
<i>«Інтелект-карта».</i>	Ментальна карта створюється на основі ключових термінів теми, що вивчається. Учні за допомогою цієї техніки простежують взаємозв'язок між поняттями. Карту можна створити за допомогою кольорових фломастерів на фліпчарті або застосувати один із онлайн-сервісів.
<i>«Сенкан»</i>	Допомагає учням узагальнити вивчений матеріал через написання вірша за визначеною структурою.
<i>«Критерійне оцінювання»</i>	Зіставлення своїх дій і результату зі зразком.
<i>«Перевірка хибності»</i>	Учитель навмисно наводить хибні судження і просить учнів висловити власну думку щодо даного процесу, поняття тощо.
<i>Онлайн-вікторини, тести та анкети.</i>	Для проведення онлайн-вікторин, тестів, анкет створено низку онлайн-сервісів: Coogl форми, QR-коди, Triventy, Kahoot, OnlineTestPad, Plickers тощо. Їх використання наближує навчальну діяльність до інтересів учня, стимулює його пізнавальну активність

Таких технік формувального оцінювання на сьогоднішній день розроблено багато, вчителю варто лише, врахувавши навчальних матеріал, цілі, яких планується досягти і специфіку класу, обрати такі, які відповідатимуть його потребам на даному етапі навчання.

Окремої уваги заслуговують ще групові форми оцінювання та вимірювання навчальних результатів за допомогою портфоліо. Основними завданнями портфоліо як технології формувального оцінювання є «створення умов для: аналізу особистих досягнень та результатів учня; розвитку навичок самостійної роботи; розвитку креативності та продуктивності; формування

позитивної та адекватної самооцінки та формування стійких мотивів діяльності» [14, 35]

Організуюючи зворотній зв'язок, вчитель має пам'ятати про позитивний підхід до оцінювання і, за потреби, пропонувати учневі допомогу у виконанні завдання. Це дасть можливість отримати більше інформації про те, набуті учнями знання, способи їх міркування, а це, в свою чергу, відкриє ширші можливості для корегування процесу.

3. Обов'язковим елементом алгоритму організації формувального оцінювання є *створення умов для активної участі учнів у процесі пізнання*. Знання саме по собі варті небагато, його треба перетворити на інструмент, а для цього учень має з ним працювати - застосовувати, перетворювати, розширювати, доповнювати, знаходити нові зв'язки і співвідношення тощо. Цього можна досягти різноманітними прийомами, формами і методами роботи з навчальним матеріалом.

Значним потенціалом в цьому розрізі володіють компетентісно орієнтовані завдання. Отримання учнем такого завдання потребує:

по-перше навчитись знайти необхідну інформацію чи виокремити від непотрібної, перевести її у досвід власної діяльності.

по-друге, потрібні вміння застосувати це знання у конкретній ситуації й розуміння, як це можна зробити, використання якого методу буде ефективне, як діяти в тій чи іншій ситуації.

по-третє, мають бути «сформовані ціннісні орієнтації, потрібні суспільству й вміння адекватного оцінювання — себе, світу, свого місця в світі, конкретного знання, необхідності чи непотрібності його для своєї діяльності, а також методу його здобування чи використання» [21, с. 199].

На уроках історії такими завданнями є створення таблиць, кластерів, ментальних карт, діаграм на основі даних, запропонованих вчителем, написання японського вірша – сенкану за зразком, складання легенди карти чи накреслення карти за легендою, робота з документами тощо.

4. Доведення до відома учнів критеріїв оцінювання, сприяння їх

осмисленню. Вдумлива розробка критеріїв робить процес оцінювання прозорим і зрозумілим для всіх суб'єктів. Доручення ж до цього процесу учнів сприяє формуванню позитивного ставлення до процесу оцінювання. Завдання критеріїв, розроблених для поточного, або формувального, оцінювання - описувати те, що заявлено в навчальних цілях. Ватро звернути увагу, що важливим є ознайомлення учнів із критеріями до початку виконання завдання. Ефективним прийомом є формулювання критеріїв у вигляді опису різних рівнів досягнення очікуваного результату. «Чим конкретніше сформульовані критерії, тим зрозумілішою для учнів є діяльність щодо успішного виконання завдання» [26, с.11].

Тематичне і підсумкове оцінювання в рамках традиційного навчання мають усталені форми: знання перевіряються за допомогою тестів, а вміння - за допомогою завдань із відкритою відповіддю. В такому випадку критерієм оцінювання є відповідність відповідей учнів вимогам програми. Це про доцільне вживання основних понять, орієнтація в датах що визначені як обов'язкові для запам'ятання тощо.

Поряд із цим в навчальних програмах курсів «Історія України», «Всесвітня історія» наголошують на «формуванні в учнів складних умінь і навичок: дискутувати, висловлювати власну позицію, працювати у групі тощо» [30]. Завдання вчителя - оцінювати прогрес і досягнення учнів за певний навчальний період. Які ж критерії оцінювання застосовувати в цьому випадку? Враховуючи, що мова йде про складні вміння і навички, обмежитися одним критерієм не можна, тож варто визначити три-чотири відповідні критерії, орієнтуючись на кращі зразки використання таких умінь і навичок. Зокрема, застосовуючи метод «письмові дебати», критеріями оцінки можна визначити таке: наскільки чітко було сформульовано позицію; чи достатньо і доречно наведено аргументи; чи зроблено висновки. Обов'язково потрібно враховувати логіку викладення думки учасниками дебатів.

Аби здійснити ефективне оцінювання в балах і надати оцінці індивідуалізованих рис, варто застосувати прийом рубрикації кожного

критерію. Він дасть можливість продемонструвати різні рівні виконання учнями діяльності, яку запланував учитель.

Для прикладу візьмемо зразок оцінювання презентації результатів групового проекту. Крок перший – визначення критеріїв. Найважливішими в цьому разі є: глибина знань із теми, що досліджується; відповідність усіх елементів теми, ступінь її розкриття; чіткість структури й організації презентації; культура презентації (мова, застосування наочності та ін.). Крок другий – співвіднесення цих критеріїв, із 12-бальною системою. Зробимо висновок, що вибір шкали оцінки залежить від мети оцінювання, а також від обраної стратегії оцінювання.

Завдання формульовального оцінювання - фіксувати зміни у діяльній сфері учня, у поточних результатах навчання, у вмінні учня організувати свою роботу, працювати з документом, співпрацювати в малій групі, слухати, ставити запитання, аргументувати відповіді тощо.

Під час вивчення історії в загальноосвітній школі формульовальне оцінювання може містити застосування спостереження, самооцінювання та взаємооцінювання учнів. Зокрема, спостереження передбачає визначення показників, які вчитель моніторитиме протягом уроку, та коло учнів, яких оцінюватиме. Підвищенню ефективності цього процесу сприятимуть заздалегідь підготовлені форми для спостереження й оцінювання.

Використання таблиці для фіксації дотримання учнями визначених критеріїв полегшить вчителю контроль і сам процес спостереження. Формуючи таку таблицю, вчитель використовує стандартні словесні конструкції, акцентуючи увагу саме на тих критеріях, що відповідають загальній меті його спостереження

Маючи на меті сконцентрувати роботу учнів, із широкого спектру критеріїв оцінки навчальної діяльності учнів, учитель може обрати кілька найважливіших та повідомити їх учням, щоб вони орієнтувались на них, виконуючи завдання. При цьому бажано не просто оголосити учням ці критерії, а й залучити учнів до їх обговорення, пояснення. Доцільно спільно

створити пам'ятку і записати її на дошці чи роздрукувати кожному.

5. *Здійснення рефлексії. Формування в учнів уміння аналізувати власну діяльність.* Аби досягати успіху учні мають бачити мету навчання, а для цього їм потрібні навички самооцінювання. Щоб ефективно їх формувати варто використовувати різні форми роздаткових шаблонів, карт, таблиць самооцінки тощо. Вибудовуючи логіку уроку, не можна забувати, що самооцінювання здійснюється перед оцінюванням роботи вчителем. Адекватне самооцінювання «формується шляхом порівняння двох самооцінок: прогностичної та ретроспективної» [14, с.33]. Водночас самооцінювання - це не лише оцінювання учнем власної роботи, але й визначення прогалин і проблем у навчальній діяльності, а також способів їх вирішення. Можна також використовувати взаємооцінювання, проте фахівці застерігають від надмірного захоплення цією формою.

Організації самооцінювання та взаємооцінювання учнів має передувати робота учня над аналізом своєї діяльності, і лише потім учень може надати учителю зворотній зв'язок відносно того, чого він навчився, які проблеми у нього виникли в роботі тощо. В традиційній моделі навчання механізму самооцінки надають недостатньо уваги. Відтак виникає потреба введення в освітній процес рефлексії, адже «вироблення в учнів здатності самостійно оцінювати власний прогрес є невід'ємним складником оцінювальної діяльності» [14, с.34].

Спеціальні дослідження процесу самооцінки учнів у навчанні призвели до виокремлення чотирьох рівнів її розвитку: від низького - коли учень не вміє, не пробує і не має потреби в оцінці своїх дій ані самостійно, ані за вказівкою вчителя; до високого - коли, починаючи розв'язання нового завдання, учень може самостійно оцінити свої потенційні можливості та передбачити результат [31, с. 65].

Одним із спеціальних завдань учителя є ефективний розвиток навичок самооцінки та взаємооцінки учнів. Реалізації цього завдання сприятиме дотримання кількох умов:

- Розробка чітких критеріїв оцінювання для кожного конкретного випадку.

- Психологічне налаштування учнів на аналіз власних результатів. Не варто забувати про вплив авторитету і оцінки вчителя на учнів, тому самооцінювання має завжди передувати оцінюванню вчителем.

- Оприлюднення критеріїв оцінки, аби учні могли самостійно зіставити з ними свої результати. Результатом такого зіставлення мають бути власні висновки про ефективність роботи.

- Урахування отриманих результатів при проектуванні учнями власної стратегії навчальної діяльності на наступних етапах.

Формування навичок самооцінки і взаємооцінки учнів у навчанні має відбуватися поступово, від простого до складного, від виставлення учнем оцінки в балах до її змістової характеристики. Учням, зазвичай, значно легше просто виразити оцінку в балах, аніж провести аргументовану самооцінювальну діяльність. Тому для такого переходу потрібне організоване застосування певних прийомів. Наприклад, оцінити якість письмової роботи за критеріями: правильність, повнота викладу, охайність та виставити оцінки в балах. Перевіряючи роботу учня вчитель публічно здійснює аналогічну діяльність: якщо він погоджується з оцінкою учня, то актуалізує її, якщо ні - ставить свою, наводячи аргументи на її користь.. Таким чином відбувається процес погодження оцінок. Оцінити свою діяльність учневі на перших етапах допомагатимуть спеціальні таблиці, шкали, оцінювальні форми.

На практичних заняттях та уроках історії вчитель рекомендує учням конкретні і зрозумілі прийоми самооцінювання.

Наприклад:

На початку уроку накреслити у зошиті відрізок із цифрами від 1 до 12 та обведіть на ньому цифру, що відповідає власному рівню обізнаності учня в темі на початку заняття. Наприкінці уроку учень має обвести другу цифру, що відповідатиме рівню його знань по закінченню заняття. Потім учні мають

на основі порівняння визначитися, чи відбулися якісні зміни у їхніх уміннях завдяки виконанню практичних завдань.

Важливо вводити самостійне змістовне оцінювання учнів поступово, пропонуючи їм охарактеризувати свою діяльність кількома реченнями. З цією метою ефективно застосовувати інтерактивні методи - уявний мікрофон, незакінчене речення та ін.

У процесі формування навичок самооцінювальної діяльності треба звертати увагу на вміння учнів працювати із змістом навчального матеріалу: фіксувати основні моменти, виокремлювати головне, конкретизувати поняття тощо. Для цього також можуть бути застосовані як вищеназвані інтерактивні методи, так і інші: обговорення у загальному колі, ланцюжок думок, вільне письмо, метод «прес». Зазначимо, що цінним для вчителя є «збагачення його арсеналу інтерактивних прийомів оцінювання взагалі й технік отримання зворотного зв'язку зокрема» [38, с.18].

6. *Аналіз результатів оцінювання і спільне внесення коректив у підходи до навчання.* Формувальне оцінювання, на думку Л. Сергеевої, відкриває можливості «відстеження вчителем процесу просування учня до навчальних цілей, корегування навчального процесу на ранніх етапах, а учневі – усвідомлення більш високої відповідальності за самоосвіту» [45, с.51].

Формувальне оцінювання за жодних обставин не можна розглядати як окремий прийом чи інструмент. Воно має бути такою стратегією, яка сприятиме покращанню якості освіти. Як відомо, будь-яка стратегія не може здійснюватися вибірково. Тому Р. Пастушенко вважає, що «без постійного активного залучення учнів до оцінювання, за відсутності будь-якого із зазначених вище першочергових елементів, формувальне оцінювання може швидко перетворитися на формальне» [35, с. 12].

До формувального оцінювання повинен бути застосований системний підхід, і воно має пронизувати усі сфери освітнього процесу. Тому актуальним є застосування новітніх методик в організації навчального

процесу. У центрі нової культури оцінювання мають перебувати здобувачі освіти та їхні індивідуальні потреби пізнання.

Впровадження формувального оцінювання може наштовхнутися і на певні труднощі – це нормально для процесу запровадження чогось нового. Тому їх варто сприймати як виклики, серед яких основними є:

- дотримання балансу між практиками формувального оцінювання та звичним традиційним оцінюванням, результати якого є завжди видимими і втілюються через поточне бальне оцінювання;
- недостатня узгодженість між підходами до оцінювання навчальних досягнень учнів та моніторингу якості освіти в школі загалом;
- недоречний вибір інструментів для підсумкового оцінювання або застосування таких, що не відповідають змісту навчальних програм.

Опираючись на міжнародний досвід, експерти виокремлюють можливі шляхи вирішення наявних суперечностей:

- впровадження практик формувального оцінювання одночасно з використанням результатів підсумкового оцінювання з формувальною метою. Тут результати підсумкового оцінювання використовуються для: надання й зворотного зв'язку; визначення подальших навчальних цілей; коригування навчання з орієнтацією на виявлені потреби учнів;
- формування «загальної культури оцінювання та впровадження внутрішнього моніторингу якості освітніх послуг на рівні шкіл» [40, с. 81].

Ці кроки сприятимуть зниженню рівня напруженості в процесі оцінювання та створять умови для зміни акцентів учасників навчального процесу з “підготовки до ЗНО” на оцінювання заради досягнення якісніших результатів навчання.

Отже, одним із найважливіших елементів сучасного навчального процесу є оцінювання. Правильна його організація зумовлює ефективність управління навчальним процесом. Традиційна система оцінювання за формою та процедурою є безперечно простішою у використанні.

Впровадження формувального оцінювання потребує системних знань щодо його сутності, умов та принципів використання. Формувальне оцінювання – це спеціально організований цілеспрямований процес спостереження за навчанням учнів; воно є «необхідною умовою організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, активного навчання, у процесі якого формується культура спільного обговорення у навчальній групі, розвиваються навички критичного і творчого мислення, а також формується середовище, що заохочує учнів активно включатися в навчальний процес» [41].

ВИСНОВКИ

1. Отже, оцінювання навчальних досягнень учнів є одним із необхідних компонентів навчального процесу, оскільки дає можливість одержати якісну характеристику засвоєння навчального матеріалу. Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів є знання, вміння та навички, досвід творчої діяльності учнів, досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності.

Основні вимоги до здійснення контрольної-оціночної діяльності: об'єктивність оцінювання, індивідуальний характер оцінювання, гласність контролю, всебічність та диференційованість оцінювання, різноманітність форм і методів контролю, його етичність, підготовка школярів до здійснення контролю і самоконтролю знань

У процесі навчання історії результатами навчання вважаються: знання про факти, явища, процеси, тенденції та закономірності розвитку суспільства, про способи розумової і практичної навчально-пізнавальної діяльності, вміння та навички застосовувати засвоєні знання, досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе

Аналіз практики загальноосвітньої школи засвідчує, що вчителі переважно застосовують попереднє, поточне, періодичне і підсумкове оцінювання. У сучасній школі особливе значення має автентичне оцінювання, яке, на думку науковців, є одним із найкращих підходів, воно є вдумливим і рефлексивним процесом, який відповідає кожній конкретній ситуації.

Успішне вирішення сучасних освітніх проблем передбачає самостійність, творчість кожної особистості, тому в сучасній школі особливе значення має практика самооцінювання, що сприяє розвитку позитивної самооцінки та самовизначення та процесам само спрямування

Оцінювання традиційно поділяють на формувальне, яке розуміють як інтерактивне оцінювання учнівського прогресу, та сумативне, спрямоване на результат.

В сучасних умовах окремої уваги заслуговує проблема оцінювання в рамках дистанційного навчання. Воно має відповідати цілям дистанційного навчання й забезпечувати можливість здобувачам освіти оцінити свій прогрес у навчанні. В таких умовах ефективним є використання інноваційних методів оцінювання: навчання на основі проектів, вирішення проблемних ситуацій, створення плакатів, постерів, електронного портфоліо, дослідження та практико орієнтовані завдання

2. У чинних навчальних програмах на засадах компетентнісного підходу переструктуровано зміст предметів «Історія України» та «Всесвітня історія», розроблено результативну складову змісту. До кожної теми програми визначено обов'язкові результати навчання: вимоги до знань, умінь учнів, що виражаються в різних видах навчальної діяльності. Оцінювання результатів навчання учнів історії за програмою передбачає оцінювання засвоєних ними знань і сформованих умінь та навичок за критеріями, затвердженими Міністерством освіти та науки України, з урахуванням вимог відповідного рівня підготовки.

В цьогорічних рекомендаціях МОН України передбачає суб'єкт-об'єктний характер взаємодії в процесі оцінювання. Учіння історії сприяє набуттю здобувачами освіти ключових компетентностей тою мірою, якою забезпечується їх поступ у формуванні та розвитку передбачених чинною Програмою вмінь. Оцінюючи навчальні досягнення учнів за 12-бальною шкалою в умовах компетентнісного навчання, вчитель історії має врахувати, що диференціації підлягають насамперед розумові та практичні уміння учнів, які виявляються у різних видах діяльності. Знання доцільно розглядати як змістову складову цієї діяльності. Щодо ціннісних ставлень, то вони на уроках історії не оцінюються, тому що відображають суб'єктивні судження і почуття, викликані опрацьованою інформацією.

3. В умовах компетентнісно орієнтованого навчання історії відбулися істотні зміни в методиці контролю і оцінювання. Відхід від визначення обсягу знань як основного мірила компетентності учнів у навчанні означав визнання таким критерієм здатність учнів самостійно здобувати, аналізувати й застосовувати інформацію.

У рамках компетентнісного підходу основним об'єктом оцінювання є рівень, на якому учень у конкретній навчальній ситуації застосовує інтегрований комплекс набутих знань, умінь, навичок, ставлень, орієнтацій, що означає відповідний рівень розвитку його предметної компетентності.

Комплексним показником рівня навчальних досягнень з історії вважається історична компетентність учнів – їх загальна здатність пізнавати минуле, що базується на знаннях, досвіді, здібностях, набутих завдяки навчанню. Її складовими є: хронологічна, просторова, інформаційна, логічна, аксіологічна компетентності.

Принциповим моментом компетентнісного підходу до навчання на уроках історії є формулювання очікуваних результатів уроку. Щоб сприяти успішності навчання, мета уроку має висвітлювати результати діяльності на уроці учнів, а не вчителя. Обов'язково слід конкретизувати загальні цілі навчання для певного розділу, теми, тобто визначити те, що повинен знати і вміти учень на даному етапі навчання з певної теми. Конкретизація навчальних цілей чітко виражена у стандартах та навчальних програмах з кожного предмета. Оскільки цілі навчання при компетентнісному підході недостатньо піддаються кількісному вимірюванню, слід встановити рівні досягнення цілей навчання, відхилення від яких сигналізує про відхилення від прогнозованої оптимальної траєкторії розвитку навчальної компетентності. Для визначення рівнів сформованості компетентності учнів на уроках необхідно розробити критеріальні показники, які послужать оцінкою розвитку як окремих компонентів навчальної діяльності, так і їх системи в цілому.

Технологія оцінювання у контексті компетентнісного підходу повинна складатися з таких дій: визначення мети (очікуваних результатів) уроку, вибір показників (критеріїв) оцінювання цих результатів, визначення мети (об'єкта) оцінювання, вибір конкретної стратегії оцінювання, вибір шкали оцінювання уроку, визначення шляху доведення до відома учнів очікувань вчителя. Залежно від мети й обраних критеріїв оцінювання можна вибрати різноманітні методи та прийоми оцінки.

Дотримання вимог і послідовне виконання кроків такої технології оцінювання може забезпечити підвищення реальних результатів навчання. Зрозуміло, що трансформація практики оцінювання є достатньо складним завданням, як і запровадження компетентнісного підходу у навчанні історії в цілому.

4. Дедалі частіше у програмних документах, методичних рекомендаціях, наукових розвідках серед основних різновидів оцінювання визначають формувальне оцінювання. Його називають діагностувальним або оцінюванням для навчання. Воно дає вчителю й учню інформацію, на підставі якої вони приймають рішення, як покращувати навчання і розкривати потенціал учня.

Для організації формувального оцінювання на уроках історії доцільно використовувати алгоритм у вигляді такої послідовності дій:

- Формулювання об'єктивних і зрозумілих для здобувачів освіти навчальних цілей.
- Створення ефективного зворотного зв'язку.
- Забезпечення активної участі учнів у процесі пізнання.
- Ознайомлення учнів із критеріями оцінювання.
- Забезпечення можливості й уміння учнів аналізувати власну діяльність (рефлексія).
- Корегування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання.

Для формувального оцінювання учнів на уроках історії, громадянської

освіти варто застосовувати спостереження, само оцінювання та взаємооцінювання учнів. Важливо враховувати те, що формувальне оцінювання як стратегія підвищення рівня навчальних досягнень і покращення якості освіти – це не про застосування того чи іншого окремого прийому або інструменту. Воно не може здійснюватися вибірково й не обмежується заповненням учителем тих чи інших форм.

Підсумкове та формувальне оцінювання результатів навчання й компетентностей учнів мають стати рівноправними моделями оцінювання учнів, які доповнюють одна одну, слугуючи різним цілям: підсумкове оцінювання має на меті оцінити якість, а формувальне - підвищити її. Підсумкове оцінювання визначає результати опрацювання учнем матеріалу уроку, теми, семестру, року та етапу навчання відповідно до вимог державної підсумкової атестації. Формувальне оцінювання - інноваційний для України вид оцінювання, засвідчує просування учня від «учора до сьогодні» у знаннях, уміннях, ціннісних орієнтаціях, особистісних проявах та ін. і може бути поточним, поурочним, поелементним. Воно забезпечує отримання інформації про те, як впливає діяльність учителя на тих, для кого вона здійснюється. Фіксація учнем того, що відбувається з ним під час уроку, виступає для вчителя джерелом даних, спираючись на які він може корегувати свою діяльність. Воно завжди потребує рефлексивної діяльності як вчителя, так і самого учня.

У навчанні учнів історії освіти важливим є системне застосування викладачем обох видів оцінювання - підсумкового та формувального. Лише такий підхід може забезпечити формування ключових компетентностей, які знадобляться їм для життя в мінливому сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баханов К. Компетентнісний підход у цільовому компоненті навчання історії в школі // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання.— 2013.—№3.— С. 5 – 8.
2. Булах, І.Є. Історія розвитку та сучасний стан педагогічної тестології [Текст] / І.Є.Булах. – К. : ЦМК МОЗ України, 1994. – 211.
3. Булах І. Є. Створюємо якісний тест : навч. посіб. / Булах І. Є., Мруга М. Р. – К. : Майстер-клас, 2006. – 160 с.
4. Вайс, Керол Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р. Ткачука та М. Корчинської. Наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: Основи, 2000. – 671 с.
5. Вілмут Дж. Використання портфоліо для навчання та оцінювання : навч. посібн. / за ред. І.Є.Булах, М.Р.Мруги. – К. : Майстер-клас, 2007. – 48 с.
6. Вілмут Дж. Оцінювання для навчання : навч. посіб. / за ред. І.Є.Булах, М.Р.Мруги. – К. : Майстер-клас, 2007. – 170 с.
7. Гривко А. В. Проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів в умовах дистанційного навчання в період пандемії / <https://lib.iitta.gov.ua/721501/1/tezy2.pdf>
8. Гронлунд Норман, Е. Оцінювання студентської успішності [Текст] : практичний посібник / Е. Норман Гронлунд – К. : Навчально-методичний центр "Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні", 2005. – 312 с.
9. Гудзик І. П. Оцінювання результатів навчання у школах України. Розвиток навичок критичного мислення учнів у контексті розробки стандартів освіти України : матеріали міжнар. наук. практ. конф. Київ. 2001. С. 93-99.

10. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Електронний ресурс: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>
11. Дем'яненко, О.О. Тестові завдання та їх використання на уроках / О.О. Дем'яненко // Всесвітня література. – 2002. – №10. – С.54-55.
12. Дичківська, І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.
13. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 року №1/9-74 «Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів» [Електронний ресурс] / Сайт МОН України. – Режим доступу : mon.gov.ua/content/Нормативно-правова%20база/1-9-74.pdf.
14. Загвоздкін, В.К. Портфель індивідуальних навчальних досягнень – щось більше, ніж просто альтернативний спосіб оцінки / В.К. Загвоздкін // Шкільні технології. – 2004. – №3. – С. 32-36.
15. Зельман М. Національне оцінювання навчальних досягнень учнів (США). Тестування і моніторинг в освіті: вісник.- 2008.- № 9. - С. 24-29.
16. Закон України про освіту // Освіта України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://osvita.ua/school/reform/57660/>
17. Інструктивно-методичні матеріали щодо викладання історії у 5-11 класах // Майбуття. липень-серпень, 2021, №№ 13-16 (660-663). – С. 11-2814
18. Кабан Л.В. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів у новій українській школі / Народна освіта. Електронне наукове фахове видання.–Випуск1(31).–2017.- Режим доступу https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4471

- 19.Канівець Т.М. Основи педагогічного оцінювання : навчально-методичний посібник / Т.М.Канівець. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – 102 с.
- 20.Коберник І. Оцінювання в Новій українській школі: ресурс для розвитку замість вироку. Електронний ресурс : <https://nus.org.ua/view/otsinyuvannya-v-novij-ukrayinskij-shkoli-resurs-dlya-rozvytku-zamist-vyroku/>
- 21.Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. – К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. – 208 с.
22. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина [та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
- 23.Конструювання тестів. Курс лекцій: навч. посібник / Л.О.Кухар, В.П.Сергієнко. – Луцьк, 2010. – С.82-96.
- 24.Локшина О. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського Союзу / О. Локшина // Порівняльно-педагогічні студії. 2009. № 2. С. 107-113.
- 25.Локшина О. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу / О. Локшина // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 16 – 21
- 26.Ляшенко О. І. Актуальні питання формування системи моніторингу якості загальноосвітньої підготовки у контексті запровадження державних освітніх стандартів. У зб. Проведення педагогічного моніторингу якості навчальних досягнень учнів у контексті 12- бальної системи оцінювання//Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції./-Львів 2001. Лоппо, 2001. с.9- 13
- 27.Методичні рекомендації про викладання історії у 2021/2022 навчальному році // <https://www.historyua.com/2021/10/07/metodychni-rekomendatsiyi-pro-vykladannya-istoriyi-u-2021-2022-navchalnomu-rotsi/>
- 28.Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів

- першого класу. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.08.2018 №924. Електронний ресурс <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-navchalnih-dosyagnen-uchniv-pershogo-klasu-u-novij-ukrayinskij-shkoli>
29. Морзе Н.В., Барна О.В., Вембер В.П. Формувальне оцінювання: від теорії до практики // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. 2013. № 6. С. 45-57.
30. Наказ МОН України від 05.05.2008 № 371 (Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів в системі загальної середньої освіти) // Освіта України. – 2001. – № 6. – С. 3–16.
31. Основи педагогічного оцінювання. Частина I. Теорія. Навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників / упорядники: Артемчук Л.М., Булах І.Є., Вілмут Д., Лукіна Т.О., Мруга М. Р. – К. : Майстер-клас, 2005. – 94 с.
32. Основи педагогічного оцінювання. Частина II. Практика. Навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників / упорядники : Артемчук Л.М., Булах І.Є., Мруга М.Р. – К. : Майстер-клас, 2005. – 54 с.
33. Островський В. Тестовий контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів з історії в контексті компетентнісного підходу / Валерій Островський // Історія в школах України. - 2010. - N 2. - С. 4-13.
34. Паламарчук, В.Ф. Як виростити інтелектуала / В.Ф.Паламарчук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 152 с.
35. Пастушенко Р. Перевірка навченості і оцінювання знань та вмінь з історії(методичний лист) // Історія України. – 2000 – №2.
36. Політична пропозиція до проекту Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс] / Сайт МОН України. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/about/kolegiya->

- [ministerstva/rishennya-kolegiyi-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-\(2016-rik\).html](http://ministerstva/rishennya-kolegiyi-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-(2016-rik).html).
- 37.Полякова О. Реалізація компетентнісного підходу в оцінювальній діяльності вчителя початкових класів / О. Полякова // Рідна школа. – 2013. – № 11. – С. 69–72.
- 38.Пометун О. Після цього уроку ваші учні зможуть..., або Поговоримо про результати навчання // ІВШУ.— 2004.— № 6.— С. 15–19
- 39.Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18– 24.
- 40.Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн./ О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. — К.: Видавництво А.С.К., 2004. — 192 с
- 41.Пометун О.І., Ремех Т. А., Оцінювання учнів з суспільствознавчої освіти в контексті компетентнісного підходу Український педагогічний журнал» 2019. № 1 Електронний ресурс <http://uej.undip.org.ua/products/2019/article.php>
- 42.Пометун О.І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі.— К.: Генеза, 2005.— С. 180–181.
- 43.Розробка тестів на основі критеріїв – шлях для оцінювання згідно з попередньо визначеними критеріями компетенцій (методичні рекомендації) / укл. Н. П. Малінкіна. – Ж., 2008. – Режим доступу: <http://pto.zh.org.ua/pages/p29>
- 44.Романов А. Методика підготовки і проведення тестового контролю в навчальному процесі // Завуч. 2011. № 1 (79). 48 с.
- 45.Сергеєва Л. М. Практикум педагогічної майстерності: навч.метод. посіб. / [Л. М. Сергеєва, А. О. Молчанова, О. В. Пащенко] /за ред. В. В. Олійника /видання друге, перероблене і доповнене, К.: «Арт Економі», 2011. – 186 с

46. Фідря О. До питання про зміст, структуру та завдання для перевірки рівня сформованості просторової компетентності як однієї зі складових історичної освіти учнів // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання. – 2012. – №6/7 – С. 10 – 14.
47. Фідкевич О.Л. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: теорія і практика формування оцінювання в 3-4 класах закладів середньої освіти» для педагогічних працівників / Олена Фідкевич, Наталя Богданець-Білокаленко. – Київ: Генеза. – 2020. – 96с.
48. Чайка В. Педагогіка (тестові завдання) : навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти / В. Чайка. – Тернопіль : ТДПУ, 2000. – 168 с.
49. Щербак О. І., Софій Н. З., Бович Б. Ю. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень: Навчально-методичний посібник / За наук. ред. О. І. Щербак. – Івано-Франківськ, «Лілея-НВ», – 2014. – 136 с.
50. Щодо проведення підсумкового оцінювання та організованого завершення 2019 – 2020 навчального року: Лист МОН України від 16.04.2020 №1/9-213. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-provedennya-pidsumkovogoocinyuvannya-ta-organizovanogo-zavershennya-2019-2020-navchalnogo-roku>